

STUDIEORDNING
FOR
RUDOLF STEINER BØRNEHAVESEMINARIET

3. udgave 2024

**Johannevej 20
2920 Charlottenlund
Tlf. 39632137
info@steinerseminar.dk
www.steinerseminar.dk**

Studieordning for Rudolf Steiner Børnehaveseminariet

Indholdsfortegnelse

I	Indledning.....	4
	<i>Generelt om Rudolf Steiner Børnehaveseminariet.....</i>	<i>4</i>
	<i>Videns- og kompetencemål.....</i>	<i>5</i>
	<i>Struktur og indhold i uddannelsen.....</i>	<i>6</i>
	<i>Uddannelsens opbygning.....</i>	<i>6</i>
	<i>Antroposofi.....</i>	<i>7</i>
II	Fagplaner.....	8
	<i>Indholdsfortegnelse.....</i>	<i>8</i>
	1 Undervisningens indhold 1. år.....	11
	2 Undervisningens indhold 2. år.....	27
	3 Undervisningens indhold 3. år.....	38
III	Specialet.....	45
	1 Krav til specialet.....	45
	2 Evaluering af og feedback på specialet.....	46
IV	Undervisnings- og arbejdsformer.....	47
	1 Undervisning.....	47
	2 Arbejdsformer.....	47
	3 Evaluering og feedback.....	47
	4 Obligatoriske opgaver og deres formål.....	48
V	Bedømmelser.....	54
VI	Minimumsomfang for adgang til afsluttende prøve.....	55
VII	Studieaktivitet - studieegnethed.....	55
VIII	Mulighed for deltagelse i internationale aktiviteter.....	55
IX	Tilbud om rådgivning og vejledning for den studerende.....	55
X	Merit.....	55
XI	Mulighed for dispensationer.....	55
XII	Klagemuligheder.....	55
XIII	Ledelse.....	56
XIV	Censorer.....	56
XV	Gæstelærere.....	56
XVI	Økonomi.....	56

I Indledning

Generelt om Rudolf Steiner Børnehaveseminariet

Rudolf Steiner Børnehaveseminariet blev oprettet i 1972 ud fra et behov for en pædagogisk uddannelse bygget på åndsvidenskabelig indsigt i barnets udvikling. Seminariet er privat drevet. I 1985 blev uddannelsen, som er et 3-årigt fuldtidsstudie, godkendt af Undervisningsministeriet som SU-berettiget. Uddannelsen er ikke en professionsbachelor.

Formålet med uddannelsen er at give den studerende mulighed for at udvikle evner til at blive en kompetent pædagog.

Undervisningens overordnede temaer er derfor:

- Arbejde med en forståelse af mennesket, og dets udvikling som legemligt, sjæleligt og åndeligt væsen.
- Arbejde med en forståelse af menneskets udvikling.
- Arbejde med en forståelse af menneskets og samfundets kulturelle udvikling og behov.
- Udvikling af pædagogisk viden og evner.
- Øvelse i praktiske pædagogiske færdigheder.
- Metoder til styrkelse af iagttagelsesevne, kunstnerisk fantasi og dømmekraft.

Desuden viser uddannelsen veje, som den studerende kan bruge i sin egen udvikling til et frit skabende menneske.

Uddannelsens primære område er barnet fra 0-7 år. Den kvalificerer ikke desto mindre til arbejde i et større pædagogisk felt.

Undervisningen er fordelt på teoretiske fag, kunstneriske- og praktiske pædagogiske fag.

På 1. studieår arbejdes med at erhverve sig en fornemmelse af mennesket som et legemligt, sjæleligt og åndeligt væsen, – hvilket danner grundlaget for pædagogikken.

I pædagogik arbejdes med barnets bevidsthedsudvikling. Efterligningsevnen hos barnet og pædagogens opgave med at være forbillede og tilknytningsperson.

Alle de kunstneriske og metodiske fagområder introduceres.

I vintersemesteret præsenteres andre nærliggende fagområder som f.eks. special pædagogik, ernæring og biodynamisk landbrug.

I anatomi og fysiologi arbejdes med det fysiske grundlag for barnets udvikling.

I alle kunstneriske og metodiske fag intensiveres øvelsesprocessen.

På 2. studieår er nøgleordene fordybelse, øvelse og selvskoling.

Menneskebilledet fordybes og i pædagogikken søges en forståelse af mennesket og dets udviklingsmuligheder.

Pædagogens opgave med at være forbillede for barnet intensiveres gennem sjæleligt- åndeligt øvelsesarbejde.

Der arbejdes med den åndelige baggrund for årets forskellige fester.

Barnet som sansevæsen og fordybelse i sanseprocesserne giver substans til forståelsen af de pædagogiske virkemidler.

Barnets leg bliver tema for fordybelse.

På 3. studieår drejer arbejdet sig om konkretisering og virkeliggørelse, samtidig med at der søges stadig større indsigt i den menneskelige tilværelses gåder.

Menneske, institution og samfund søges forstået i stadig større sammenhænge. Her er nøgleordet helhed.

Udvikling af evnen til at opdage nye begreber og sammenhænge, til selvstændigt at skelne og skabe – er hovedopgaven på det sidste år.

På dette år er specialet en væsentlig udfordring.

Praktik: Der er i alt 4 praktikperioder fordelt over alle 3 år.

Optagelse sker på baggrund af en personlig samtale med en underviser fra seminariet og en skriftlig ansøgning.

Beskæftigelsesudsigterne efter endt uddannelse er gode, da Rudolf Steiner-pædagoger efterspørges på arbejdsmarkedet.

Videns- og kompetencemål

Vidensmål

At den studerende:

- Har kendskab til det antroposofiske idégrundlag for Rudolf Steiner-pædagogikken, herunder
 - mennesket som et legemligt, sjæleligt og åndeligt menneske
 - menneskets udvikling og forholdet til kosmos.
- Har indsigt i Rudolf Steiner-pædagogikken, herunder
 - barnets udvikling
 - barnet som et sansevæsen
 - forståelse for, hvilke rammer og stemninger, der bedst muligt imødekommer barnets udvikling, og hvordan de skabes
 - barnets behov for tilknytning, omsorg og efterlignelsesværdige forbilleder
 - barnets behov for rytme
 - ernæringsspørgsmål, IT og medier mm.
- Har kendskab til metoder til iagttagelse af barnet som individ og i relation til andre børn og voksne.
- Har viden om og erfaringer i kreative dannelsesprocesser og håndværk.
- Kender til forskellige psykiske udviklingsfænomener og alle andre pædagogiske retninger.
- Har viden om børnehavens organisation og virke og sin egen deltagelse heri, herunder
 - arbejdet med samarbejdspartnere: forældre, kommune m.fl.
 - sociale lovmæssigheder og dynamikker.

Kompetencemål

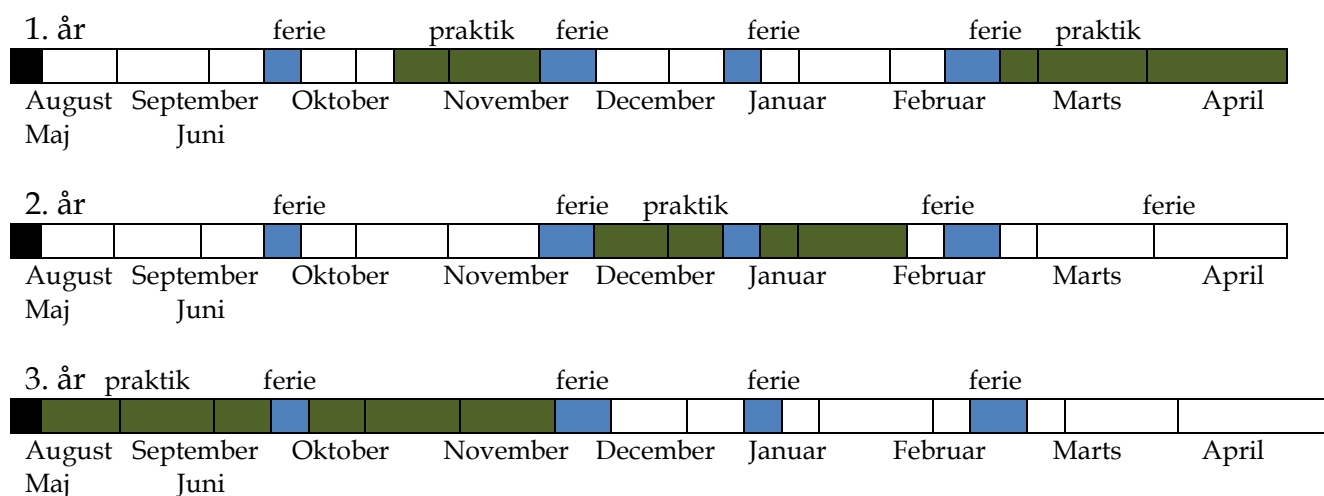
At den studerende:

- Kan stimulere og støtte barnet til at vokse op til at være et selvstændigt menneske med mulighed for frihed, herunder
 - er i stand til at aflæse og støtte op om hver enkelt barns behov og udvikling
 - kan bruge sin faglighed til kreativitet i leg, læring, omsorg og formidling
 - er i stand til at identificere udviklingsmæssige problematikker hos barnet og kan bruge pædagogiske redskaber til at understøtte en hensigtsmæssig udvikling
 - har kendskab til og kan henvise til relevante behandlingsmetoder.
- Kan tilrettelægge og overskue dags-, uge- og årsrytmen i en institution, herunder
 - planlægge, forme og gennemføre aktiviteter såsom sangleg, eventyr, madplan mm., som opfylder børnenes behov under hensyntagen til adfærd, og fysisk og sjæleligt velbefindende
 - skabe årstidsfester for børn ud fra indsigt og fantasi
 - igangsætte, lede og gennemføre en kunstnerisk håndværksmæssig proces med børn
 - har bevægelsesbevidsthed, koncentration, omhu, musikalitet, håndværksmæssige- og kunstneriske færdigheder.
- Har evner til at agere i det mellemmenneskelige område, til at arbejde med selverkendelse og finde sin egen læringsvej, herunder
 - kan være åben, empatisk og fordomsfri over for en social situation (med børn, kolleger, forældre) med en vågen holdning
 - kan gribe ind og forvandle situationer med fantasi, kreativitet ud fra pædagogisk, psykologisk og åndsvidenskabelig indsigt
 - er i besiddelse af en kunstnerisk tilgang til det professionelle liv og arbejde
 - kan balancere ansvar og tillid med fokus på helheden. Har mod, ydmyghed, modtagelighed, dømmekraft, beslutnings- og handleevne.
- Kan formidle pædagogik i et alment forståeligt sprog.

Struktur og indhold i uddannelsen

	Emne	Fagbeskrivelser
Første år 1. semester	Menneskekundskab og grundlæggende pædagogik - Teoretisk del - Kunstnerisk del - Praktisk del	1.1
1. praktikperiode	Beskrivelse af institutionen	1.2
2. semester	Antroposofi og pædagogik - Teoretisk del - Kunstnerisk del - Praktisk del	1.3
2. praktikperiode	Leg og legetøj	1.4
Andet år 3. semester	Fordybelse af menneskekundskab og pædagogik - Teoretisk del - Kunstnerisk del - Praktisk del	2.1
3. praktikperiode	Børneiagttagelser	2.2
4. semester	Pædagogisk fordybelse – Iagttagelse, sansning, rytme og formidling	2.3
Tredje år 4. praktikperiode	Pædagogik, ledelse og organisation	3.1
6. semester	Pædagogen overfor barnet og i samfundet. Menneske- og verdensudvikling	3.2

Uddannelsens opbygning



Antroposofi

Uddannelsen på seminariet bygger på den åndsvidenskabelige forståelse af mennesket og verden, som Rudolf Steiner har udviklet og givet navnet antroposofi (af græsk *anthropos*: menneske og *sofia*: visdom).

Rudolf Steiner, 1861-1925, førtes til beskæftigelse med filosofi og naturvidenskab via barndommens livsspørgsmål: Var den indre verden, som han oplevede, virkelig – og kunne der bygges bro fra den ydre verden til den indre?

Tidligt følte han sine synspunkter beslægtede med Goethes naturvidenskabelige opfattelser og på baggrund af studier af bl.a. Goethe, nåede Steiner frem til den opfattelse, at menneskets væsen kan gøres til genstand for udforskning gennem udvikling af oversanselige evner.

Det specifikke ved den antroposofiske udviklingsvej er, at den tager sit udgangspunkt i den mest vågne del af mennesket, nemlig tænkningen. Udviklingen, spiritualiseringen af tænkningen udgør begyndelsen på vejen; dertil kommer så følelsen og viljen. Vejen fra hoved til hjerte, fra idé til virkelighed fører til handlinger i verden ud fra erkendelse.

Antroposofien er en erkendelsesvej, som vil føre det åndelige i mennesket til det åndelige i verdensaltet. Den optræder i mennesket som hjerte- og følelsestrang. Hvis man føler en trang til at beskæftige sig med væsentlige store spørgsmål om mennesket og verden, har man mulighed for at antroposofien kan tilfredsstille denne trang til erkendelse, og man har også mulighed for at se sit daglige virke og arbejde i en større sammenhæng, som indbefatter en sjælelig – åndelig verden.

Ifølge antroposofisk opfattelse består menneskets væsen af legeme, sjæl og ånd; gentagne jordeliv (reinkarnation og karma) betragtes som en realitet; Den kristne tradition tillægges en central betydning blandt andet gennem årets højtider og tilhørende fester, som fejres med børnene.

Ud fra den opfattelse, at indsigten i den oversanselige verdens virkelighed kan føre til en dybere forståelse af den sanselige virkelighed, har antroposofi ført til en række reformbestrebelse inden for alle tilværelsens områder. Mest kendt er det pædagogiske arbejde, der i Danmark har manifesteret sig i Rudolf Steiner- skoler, - børnehaver, -vuggestuer og -specialpædagogiske hjem og skoler. Det biodynamiske landbrug bliver stadigt mere kendt og værdsat, dertil kommer den antroposofiske medicin, den kunstneriske fornyelse i billedkunst og arkitektur, bevægelseskunsten eurytmi og bevægelsen for religiøs fornyelse.

Under betegnelsen *tregrening af samfundsorganismen* er der blevet fremlagt ideer til en fremtidsreform, der indebærer en administrativ adskillelse af retsliv, økonomi og kulturelt liv.

II Fagplaner

Indholdsfortegnelse

1	Undervisningens indhold 1. år	11
1.1	<i>Menneskekundskab og grundlæggende pædagogik.....</i>	<i>11</i>
1.1.1	Teoretisk del.....	11
1.1.1.1	Pædagogik	11
1.1.1.2	Antroposofi I – Mennesket som treleddet væsen.....	11
1.1.1.3	Rudolf Steiners biografi	12
1.1.1.4	Øve- og studiemetode.....	12
1.1.2	Kunstnerisk del.....	12
1.1.2.1	Eurytmi	12
1.1.2.2	Sprogformning.....	13
1.1.2.3	Musik.....	13
1.1.2.4	Kor	14
1.1.2.5	Modellering	14
1.1.2.6	Malning	15
1.1.3	Metodisk del.....	15
1.1.3.1	Sangleg	15
1.1.3.2	Dyr og dukker til bordspil	16
1.1.3.3	Sløjd.....	16
1.1.3.4	Uldforarbejdning	16
1.1.3.5	Michaelsfest	16
1.1.3.6	1. hjælp.....	17
1.2	<i>Praktik: Beskrivelse af institutionen</i>	<i>18</i>
1.3	<i>Antroposofi og pædagogik.....</i>	<i>19</i>
1.3.1	Teoretisk del.....	19
1.3.1.1	Pædagogik og børnetegninger	19
1.3.1.2	Perspektiver på barnets udvikling	19
1.3.1.3	Tilknytningspædagogik.....	19
1.3.1.4	Barnet fra fødsel til 3 år.....	19
1.3.1.5	Børn med særlige vanskeligheder I, Specialpædagogik I	20
1.3.1.6	Eurytmi med børn	20
1.3.1.7	Antroposofi II – Menneskets væsen.....	21
1.3.1.8	Reinkarnation og karma	21
1.3.1.9	Ernæring.....	21
1.3.1.10	Biodynamisk jordbrug	22
1.3.1.11	Anatomi og fysiologi I.....	22
1.3.1.12	Antroposofisk medicin og vaccinationer	22
1.3.1.13	Øve- og studiemetode.....	23
1.3.2	Kunstnerisk del.....	24
1.3.2.1	Eurytmi	24
1.3.2.2	Sprogformning.....	24
1.3.2.3	Musik.....	24
1.3.2.4	Kor	24
1.3.2.5	Modellering	24
1.3.2.6	Malning	24
1.3.3	Metodisk del.....	25
1.3.3.1	Dyr og dukker til bordspil	25
1.3.3.2	Remseeventyr/bordspil.....	25
1.3.3.3	Sangleg og fingerleg	25
1.3.3.4	Sløjd.....	25
1.3.3.5	Sygdomspleje og husapotek.....	26

1.4	Praktik: Leg og legetøj.....	26
2	Undervisningens indhold 2. år	27
2.1	<i>Fordybelse af menneskekundskab og pædagogik.....</i>	<i>27</i>
2.1.1	Teoretisk del.....	27
2.1.1.1	Menneskekundskab som grundlag for pædagogikken.....	27
2.1.1.2	Steinerpædagogik i et forskningsperspektiv	27
2.1.1.3	Pædagogik, empati og kærlighed	27
2.1.1.4	Leg	28
2.1.1.5	Eventyr. Oprindelse og pædagogisk anvendelse.....	28
2.1.1.6	Børn og medier.....	28
2.1.1.7	Børnebetragtning	29
2.1.1.8	Børn med særlige vanskeligheder II	29
2.1.1.9	Årstidsfester og rytmer i børnehaven	29
2.1.1.10	Årstider fra et spirituelt synspunkt	29
2.1.1.11	Erkendelsesteori.....	30
2.1.1.12	Steiners idéhistoriske grundlag I	30
2.1.1.13	Erkendelse, skolingsvej og øvelser	30
2.1.1.14	Samarbejde	31
2.1.1.15	Fysiologi II, De indre organer.....	31
2.1.1.16	Øve- og studiemetode.....	31
2.1.2	Kunstnerisk del.....	31
2.1.2.1	Eurytmi	31
2.1.2.2	Sprogformning.....	32
2.1.2.3	Musik.....	32
2.1.2.4	Kor	32
2.1.2.5	Modellering	32
2.1.2.6	Malning	32
2.1.3	Metodisk del.....	32
2.1.3.1	Syning af stor dukke	32
2.1.3.2	Sangleg	33
2.1.3.3	Bevægelige billeder	33
2.1.3.4	Eventyrfortælling.....	33
2.1.3.5	Julemarionetspil	33
2.1.3.6	Marionetteater	33
2.2	<i>Praktik: Børneiagttagelser</i>	<i>34</i>
2.3	<i>Pædagogisk fordybelse – iagttagelse, sansning, rytme og formidling.....</i>	<i>35</i>
2.3.1	Teoretisk del.....	35
2.3.1.1	Sanser	35
2.3.1.2	Iagttagelser fra praktik	35
2.3.1.3	Børn med særlige vanskeligheder III, Specialpædagogik II	35
2.3.1.4	Pædagogisk formidling	35
2.3.1.5	Daginstitutionen i samfundet.....	35
2.3.2	Kunstnerisk del.....	36
2.3.2.1	Eurytmi	36
2.3.2.2	Sprogformning.....	36
2.3.2.3	Musik.....	36
2.3.2.4	Malning	36
2.3.3	Metodisk del.....	36
2.3.3.1	Træsløjd.....	36
2.3.3.2	Plantefarvning	37
2.3.3.3	Pileflet	37
3	Undervisningens indhold 3. år	38
3.1	<i>Praktik: Pædagogik, ledelse og organisation</i>	<i>38</i>

3.2	<i>Pædagogen overfor barnet og i samfundet. Menneske- og verdensudvikling</i>	39
3.2.1	Teoretisk del.....	39
3.2.1.1	Øve- og studiemetode.....	39
3.2.1.2	Pædagogik.....	39
3.2.1.3	Pædagogiske begreber og retninger.....	39
3.2.1.4	Børn med særlige vanskeligheder IV.....	39
3.2.1.5	Steiners idéhistoriske grundlag II.....	40
3.2.1.6	Æstetik.....	40
3.2.1.7	Menneske-, jord- og verdensudvikling.....	40
3.2.1.8	Intuitionskræfter.....	41
3.2.1.9	Jura.....	41
3.2.1.10	Ledelse og organisation.....	41
3.2.1.11	Forældresamarbejde.....	41
3.2.1.12	Anatomi og fysiologi III.....	42
3.2.1.13	Helseeurytmi.....	42
3.2.1.14	Antroposofisk Selskab og Den Frie Højskole for Åndsvidenskab.....	42
3.2.1.15	Studierejse.....	42
3.2.2	Kunstnerisk del.....	43
3.2.2.1	Eurytmi.....	43
3.2.2.2	Sprogformning. Eventyrfortælling.....	43
3.2.2.3	Sprogformning. Afsluttende drama.....	43
3.2.2.4	Kor.....	43
3.2.2.5	Modellering.....	43
3.2.2.6	Malning.....	43
3.2.3	Metodisk del.....	44
3.2.3.1	Eventyrfortælling.....	44
3.2.3.2	Specialeindbinding.....	44

1 Undervisningens indhold 1. år

1.1 Menneskekundskab og grundlæggende pædagogik

1.1.1 Teoretisk del

1.1.1.1 Pædagogik

Pædagogikundervisningen begynder med en periode, hvor faget introduceres, – hvad er pædagogik? Dernæst undervises der i tilknytningspsykologi, hvor bl.a. dynamikken bag dannelse og udvikling af nære følelsesmæssige bånd mellem mennesker udforskes.

Der arbejdes i undervisningen med egne barndomsbiografier. Den personlige fortælling åbner op for erindringer fra egen barndom og belyser og eksemplificerer hvordan et barn oplever verden.

Med denne første pædagogikundervisning begynder de studerende at bygge en viden op om, hvad det indebærer at være pædagog i vores samfund.

De studerende skal vide, hvordan barnet knytter an til verden, og hvad der i den forbindelse er nødvendigt for barnet.

Som uddannede pædagoger skal de studerende være i stand til at aflæse og støtte op om hver enkelt barns subjektive behov og udvikling.

Undervisningen er forelæsninger med tilhørende samtaler i plenum, og udarbejdelse og fremlæggelse af egne barndomsbiografier.

Biografierne præsenteres mundtligt for klassen og hermed begynder en øvelse i at stå frem for et publikum og delagtiggøre andre i sine iagttagelser og arbejde.

I næste pædagogikperiode præsenteres de studerende for hovedbegreber indenfor det antroposofiske / Rudolf Steiners barndomsperspektiv. En del af det antroposofiske menneskebillede gennemgås med henblik på barnets udvikling. Det fysiske legemes tredeling i sanse-nervesystem, rytmisk system og stofskifte-lemmesystem introduceres og disse sættes i relation til tænkning, følelse og vilje. Hvordan disse manifesterer sig hos barnet og hos den voksne gennemgås. På baggrund af bogen *Barnets opdragelse ud fra åndsvidenskabens synspunkt* af Rudolf Steiner, gennemgås det antroposofiske perspektiv på børn og unges udvikling helt frem til 21-års alderen, med en særlig vægt på perioden 0-7 år. Dette suppleres med perspektiver fra nutidig forskning om børn og unges udvikling med bidrag fra bl.a. hjerneforsker, Kjeld Fredens, og psykologisk forsker, Susan Hart.

Undervisningen består dels af forelæsninger og dels af gruppearbejde, hvor de studerende gennem samtaler med hinanden og med underviseren får mulighed for at gennemarbejde og tilegne sig stoffet på selvstændig vis. Perioden afsluttes med en skriftlig opgave, hvor den studerende får til opgave at redegøre for undervisningens hovedtemaer, forbinde sig med og reflektere over disse.

1.1.1.2 Antroposofi I – Mennesket som treleddet væsen

Det antroposofiske menneskebillede, der bl.a. beskriver mennesket som bestående af en legemlig, en sjælelig og en åndelig del, gennemgås. Det menneskelige individs udtryk i de forskellige aldre og dets vækst og udviklingsmuligheder gennemgås. Der gives et overblik over menneskelivets 7-delte opbygning, barnets aldersmæssige udvikling og den dertil svarende opdragelse, pædagogik og undervisning.

Den studerende skal kunne læse, forstå, diskutere og stille spørgsmål til, og med egne ord kunne gengive, en tekst af Rudolf Steiner skriftligt og mundtligt. Kunne relatere den til sit eget liv, iagttagelser af børn og voksne, af naturen og tidens problemer og opgaver.

Den studerende kommer med viden om det antroposofiske menneskebillede og menneskets udvikling i besiddelse af værktøjer, der gør ham/hende i stand til at iagttage og handle i det sociale rum på en åben og fordomsfri måde.

Af Rudolf Steiners grundbog *Videnskaben om det skjulte* studeres afsnittet "Menneskets væsen" hjemme som forberedelse. I klassen læses afsnit for afsnit, som diskuteres. Underviseren gennemgår teksten, relaterer den til det pædagogiske arbejde og den studerendes personlige liv ved inddragelse af eksempler

og andre forfattere. Der udleveres oversigter og supplerende litteratur. Den studerende gengiver mundtligt sin forståelse af det læste, og får som opgave at fortælle om egne oplevelser, iagttagelser, erfaringer, erindringer, tanker og følelser over for stoffet. De studerende læser, diskuterer og fremlægger essensen af en tekst for hinanden i grupper. Rudolf Steiners *biøvelser* og *ugedagsøvelser* praktiseres. Der udveksles erfaringer gennem samtale.

Den studerende afleverer en skriftlig opgave (Antroposofi I), der kommenteres og bedømmes af censor og underviser.

1.1.1.3 Rudolf Steiners biografi

Undervisningen giver en introduktion til Rudolf Steiners liv og impulser.

Der undervises ved foredrag, samtale, øvelser og gruppearbejde. Filmen *The Challenge of Rudolf Steiner* benyttes som oplæg. Yderligere litteratur *Rudolf Steiner* af Johannes Hemleben.

Undervisningen lægger vægt på en undrende og spørgende tilgang.

Der udarbejdes selvstændigt en skriftlig opgave på 1-2 sider, som læses og kommenteres af underviseren. Opgaven lægger op til at give den studerende mulighed for at forholde sig refererende, engageret-fordybende og overordnet analyserende reflekterende. Det ønskes, at den studerende kommer i proces med de impulser, som R.S. har givet, og at det sættes ind i en nutidig ramme for den enkelte samt i sammenhæng med pædagogisk praksis.

1.1.1.4 Øve- og studiemetode

I undervisningen bliver gennemgået, hvordan menneskets forhold til verden (det tredelte menneske) kan omsættes i en iagttagelsesmetode, hvor der skelnes mellem:

- 1) det faktuelle (fysisk iagttagelige)
- 2) det sjælelige (indre iagttagelse af oplevelser og erfaringer med det iagttagede)
- 3) det væsentlige (essensen af det iagttagede)

Det forventes, at den studerende erkendelsesmæssigt kan skelne mellem:

- det faktuelle, der hører til et fænomen
- det personlige, der hører til én selv
- det væsentlige, en essens

Undervisningen foregår ved oplæg og en fælles øvelse, der tjener som eksempel, og ved gruppearbejde, hvor metodens tre trin følges nøje.

På 1. år øves med oplæg ud fra tekst eller personlig fortælling som iagttagelsesobjekt.

Ved en fælles samtaletime evalueres undervisningen gennem erfaringsbeskrivelser.

1.1.2 Kunstnerisk del

1.1.2.1 Eurytmi

Med den eurytmiske bevægelseskunst spejles menneskelige egenskaber i sprogets lyde, i musikkens toner og klange, i rytme og geometri (former i rummet). Der udføres øvelser, som træner og tydeliggør almene sociale færdigheder som tillid og ansvar i relationer; at kunne både lede og lade sig lede (tale/lytte, igangsætte/ledsage); at lede sig selv og samarbejde. Nødvendige færdigheder, når man som pædagog skal være kunstner i det sociale område. I denne første periode er der særlig fokus på at iagttage og opdage det, der sker i det mellemmenneskelige (de sociale processer) og lære at håndtere dette.

Eurytmien understøtter den indre forvandlingsproces, som er nødvendig for som pædagog at blive et efterlignelsesværdigt forbillede. Det sker ved at den studerende erhverver sig kundskab om – og udvikler

egne – menneskelige egenskaber. Ved at synliggøre og øve menneskelige relationer udvikles sociale kompetencer. Læringsprocesser i andre fag, og i livet i det hele taget, understøttes.

De faglige kompetencemål er, at den studerende i bevægelse kan:

- balancere tillid og ansvar
- omstille sig mellem at lede og lade sig lede
- samarbejde
- balancere selvbevidsthed og bevidsthed om sin omverden
- erkende og omstille sig empatisk i forskellige relationer (f.eks. børn, kolleger, forældre...)
- iagttage nuanceret, hvad der sker mellem mennesker, reflektere, bedømme og agere i forhold til dette.
- være fleksibel overfor både planlagte og pludseligt opståede begivenheder (at time sig i forhold til situation og helhed)
- være forud, kunne planlægge og danne sig overblik
- være kreativ i det sociale. finde løsninger til at ordne kaos)
- have bevidsthed om og nærvær i helhed

Herved opnår den studerende evner til at agere i det mellemmenneskelige område, til at udvikle selverkendelse og finde sin egen læringsvej. Den studerende får desuden krops- og bevægelsesbevidsthed.

Undervisningsmetoden varierer efter evnedannelsesmål, indhold og den øvrige undervisning. Der arbejdes undersøgende og kreativt både i hele gruppen og i små grupper. Der lægges vægt på egenaktivitet, selvstændighed og kreativitet, og at der skabes momenter af stilhed og nærvær.

I slutningen af hver lektion gives de studerende nogle minutter til at reflektere og nedskrive erfaringer og læringspunkter. I plenum udveksles erfaringer og refleksioner.

1.1.2.2 Sprogformning

Sprogformning er en talekunst udviklet af Rudolf Steiner.

Der øves lyde, vokalklange, konsonantformer, orddannelse, rytmer, rim, dynamik, musikalitet, heksametercykler og stavrim.

Sammenhæng mellem sprog og bevægelse øves.

Skuespillerens stemme, kunstneriske fantasi m.m. udforskes og dyrkes, så den kan fremtræde i sin egen form i samspil med indholdet. Sproget opleves sanseligt og ikke blot intellektuelt forståeligt.

Pædagogernes sprog og sprogbrug optages af de små børn som nærmest "spiser" af sproget og efterligner enhver bevægelse. At være bevidst om sin rolle som forbillede rækker også ud i det sproglige. De studerende øver at undgå at dramatisere en tekst, men i stedet arbejde igennem lydene i teksten. De skal lære teksten udenad ordret.

I undervisningen begyndes med tekster af bl.a. Halfdan Rasmussen og sprogøvelser af Rudolf Steiner.

1.1.2.3 Musik

Musikundervisningen er på alle år for en stor del praktisk rettet mod arbejdet i børnehaven, hvor der i løbet af ugen er sangleg med fingerlege, samt eventyrfortælling og bordspil, hvor der indgår harpespil, fløjtespil og klangspil.

På 1. år lærer man at spille på klangspil og fløjte. Man lærer at digte små vers til fingerlege.

Udover det meget målrettede og konkrete musikalske arbejde, foregår der også en evnedannelse gennem det musikalske/kunstneriske element:

- I sangundervisningen arbejder den studerende med at udvikle sit stemmemateriale, med model til at stå frem alene og synge for andre og for børnene, at acceptere sit niveau og få det bedste ud af det med selvforglemmelse igennem glæden ved at synge med børnene.
- I kanonsang øves pædagogiske evner, idet man skal kunne beherske sin egen gruppes stemme og samtidig være i helheden med de andre stemmer. Det er en lang øveproces, men den styrker kompetencen til som pædagog at kunne være i sig selv og i helheden hos børnene.
- Igennem korsang arbejdes også med evnen til at lytte og komme ind på rette tid og sted, tålmodighed og ro, og så opøver man en skønhedssans gennem harmonierne. Endelig oplever man også glæden ved at kunne skabe sammen.

- I digtning arbejdes der med at skabe små historier på vers med rytme og rim samt bevægelse til. Især sprog og fingerbevægelser har ifølge nutidig hjerneforskning påvist stor betydning for at lære sproget. Hermed opøves en sans for sprog, udtale og bevægelse, til glæde for børnenes sprogdannelse.
- Gennem udenadslære af egen digtning og fremførelse for børnene, opøves evner i mod, selvbeherskelse, overvindelse af nervøsitet og præstationsangst, selvforglemmende selvudfoldelse, kropsbeherskelse og timing, evner til at danse og synge med lethed og glæde, samtidig med at man bevarer overblik og nærvær.
- Ved at lære at beherske tre forskellige instrumenter, opøves evnen til at fordybe sin musikalitet i udførelsen af små melodiforløb, samt i improvisationer. Man kommer ind i det skabende og legende element og beliver heri sit eget indre og senere også børnenes.
- I samspil øver man samme evner som i korsang.

Der undervises klassevis, i grupper og individuelt. Der er små gruppe- og individuelle opgaver i musikteori, nodelære, digtning og komposition.

Det forventes at den studerende øver på instrumenter hver dag, desuden afleveres en række opgaver. Hvert efterår og påske er der afslutningskoncert, hvor alle spiller indøvede musikstykker og enkelte improvisationer, samt fremfører en fingerleg.

1.1.2.4 Kor

Korundervisningen er et gennemgående øvefag, hvor flere klasser deltager samtidig.

Der arbejdes med stemmepleje og gehørstræning. Med enkle sangøvelser, intonationsøvelser, åndedrætsøvelser, artikulation- og rytmeøvelser.

Der indøves egnede korsange, 2-stemmige, 3-stemmige og 4-stemmige, hvis der er mænd på holdene.

I virket som Rudolf Steiner-pædagog synges meget med børnene, og det er vigtigt at være bevidst om at møde dem, hvor de er i den musikalske udvikling.

Kor- og sangundervisningen giver de studerende nogle redskaber til at stimulere børnenes sangglæde og livskraft, og bidrage til at udvikle og harmonisere det sjælelige område og styrke viljeskræfterne.

Hovedmålet med undervisningen er at udvikle og forfine de studerendes evner til vågent at lytte til hinanden. Til skiftevis at kunne holde sig tilbage, og give hinanden plads, og nogle gange være i front og tage initiativet – i musikalske såvel som i andre sociale sammenhænge.

At synge i kor udvikler menneskers sociale kompetencer. Man lærer at indrette sig efter hinanden og finde ind i en fælles klang, et fælles udtryk.

Derudover bibringes eleverne musikalske oplevelser som de beriges af og som kan styrke deres livskraft.

1.1.2.5 Modellering

Leret som materiale introduceres og begrebet form bearbejdes igennem korte øvelser. Der arbejdes ikke med motiver fra omverdenen, men med billedgørelse af livsprocesser og formudviklinger.

Faget har sin betydning i studieplanen derved, at det giver den studerende direkte og konkrete oplevelser og erfaringer i kreative dannelsesprocesser. Hvordan opleves den formende proces? Hvordan identificerer jeg den givne situation, og hvilke formmuligheder kan jeg møde situationen med?

I det pædagogiske arbejde vil dagligdagen være fyldt med situationer, som ikke er beskrevet i nogen lærebog, og som den gode pædagog må løse med sin kreativitet. Anerkendelse af egne kunstneriske kilder og erfaringer kan ruste den studerende overfor de uventede og ukendte hændelser i samværet med andre.

Der øves iagttagelse af egne sindsstemninger og selvvurdering/selvkritik.

1.1.2.6 Malning

I maleundervisningen arbejder den studerende i en dynamisk dialog med farverne. Den studerende sætter en farveflade på papiret og ser derudfra, hvad der skal til for at balancere den til et harmonisk og spændingsfyldt udtryk. Det er en aktiv proces med forsøg og forvandlinger. Den studerende erfarer konsekvenserne af, hvad der gøres, vurderer det og udvikler reflekteret fantasi til på ny modigt at sætte nye farver på. Bliver ved indtil et tilfredsstillende resultat er opnået.

Igennem maleundervisningen erhverves en grundlæggende viden som udgangspunkt for at kunne anvende farver i pædagogisk sammenhæng.

Der males meditativt, længe med den samme farve. Den studerende fordyber sig i farven, betragter den og skriver sine følelsesmæssige erfaringer ned.

I den første maleperiode er der fokus på Goethes farvekreds. Den studerende giver sig god tid til at opleve, hvad der sker, når man går fra én farve til en anden.

Det tilstræbes, at de studerende flere gange i løbet af uddannelsen besøger kunstudstillinger og øver billedbetragtning.

De faglige kompetencemål for maleri er alment, at den studerende

- kan igangsætte, lede og gennemføre en malerisk proces med børn og evt. voksne.
- kender alle farvers sjælelige udtryk uanset mode, vaner, personlig sympati og antipati over for de forskellige farver.
- kan aflæse den sjælelige virkning af farverne i naturen, kulturen, – hos dyr, planter, mennesker, i kunsten.
- kan anvende farverne på en objektiv pædagogisk måde i forbindelse med rumindretning, udsmykning, legetøj, dragter, årstidsfester, dukketeater m.m.
- har en bevidsthed om sit eget følelsesliv og prøver at beherske det.
- kan stå åben og fordomsfri over for en social situation (med børn, kolleger, forældre), med en vågen iagttagende holdning, og kan gribe ind og videreudvikle situationer med fantasi, kreativitet ud fra sin pædagogiske og psykologiske og åndsvidenskabelige viden, der er blevet til indsigt.
- kan bevidstgøre en pædagogisk proces i tilbageblik og lære af sine erfaringer.
- er i besiddelse af en kunstnerisk tilgang til det professionelle liv og arbejde. Har mod, ydmyghed, modtagelighed, beslutningskraft. Evne til at handle ud fra jeg'et.

Malerierne udstilles og gennemgås ved periodens afslutning.

I denne periode er opgaven Goethes farvekreds, som bedømmes af underviseren.

1.1.3 Metodisk del

1.1.3.1 Sangleg

Sanglegen er et pædagogisk redskab, som bruges dagligt i Rudolf Steiner-småbørnspædagogikken.

Der undervises i

- sang, bevægelse og glæde som pædagogisk værktøj
- sanglegens opbygning og udførelse
- betydningen af kvalitet og ægthed i bevægelserne
- hvilke motiver, der egner sig til inddragelse i en sangleg
- pædagogen som forbillede, tydelig voksen og samlende personlighed
- sanglegens pædagogiske betydning for det enkelte barn og børnegruppen
- sanglegen som kulturbærende aktivitet, fx etik og moral
- sanglegen som pædagogisk-diagnostisk værktøj
- sanglegen som sprogudviklende redskab
- opbygning af et sanglegsrepertoire

Det øves at stå frem med sang og bevægelse samtidig med at sanglegen udføres med glæde. I musikundervisningen arbejdes med det musikalske og skabende element i sanglegen. Se 1.1.2.3

1.1.3.2 Dyr og dukker til bordspil

De studerende undervises i at sy enkle dyr i uld ud af firkantede stykker uldfilt samt i at sy små stådukker.

Bl.a. gennem en iagttagelsesøvelse (se 1.3.1.13) af hhv. fabriksfremstillede og håndlavede dyr, lærer de studerende at iagttage det, de ser og det, de føler, samt at finde den overordnede essens af iagttagelsen. Derved opnås en personlig erfaring af, hvordan forskellige kvaliteter og udtryk opleves.

Den studerende udvikler evner til at genkalde sig dyreformer og omsætte dem i en enkel og kunstnerisk udformning. Der udvikles evner til forskellige former for iagttagelser.

Stådukker fremstilles i enkel teknik. Det øves at lave dukker som mænd, kvinder og børn og til forskellige roller. Der lægges vægt på dukken æstetiske udtryk samt at den står godt.

De fremstillede dyr og dukker bruges til bordspil og legetøj, hvilket den uddannede pædagog skal kunne fremstille til børnehaven. Se 1.3.3.2

Der undervises i en halv klasse ad gangen, dels som fællesundervisning og dels individuelt.

1.1.3.3 Sløjd

I første periode af sløjdundervisningen arbejdes med snitning med knive i grene. Først introduceres kniven og der snittes en kugle og en terning. Derefter skal den studerende selv finde figurer i grene og snitte dem frem. Der undervises i, hvorledes kniven håndteres og i at det som snittes frem passer til at fremme og udfordre barnets egen fantasi. Der bibringes forståelse for træets strukturer og villighed til at kunne forarbejdes, og hvorledes forskellige træsorter arter sig.

Formålet med undervisningen er, at den studerende lærer at bruge kniven fornuftigt i forskellige pædagogiske aktiviteter i børnehaven, hvordan børnene kan bruge kniv og at den studerende opøver at være nærværende i arbejdet med kniven og træet og udvikler sine formende evner.

1.1.3.4 Uldforarbejdning

Den studerende undervises i forskellige fåreracer, uldsorter og deres kvaliteter. Derefter læres håndværket fra bunden, med tesning, kartning, spinding, tvinding og vask af ulden.

Der undervises i filtning, hvor der arbejdes med form og farve, så både fantasi og formkræfter udfordres. Der filtes en kompakt genstand, en flad genstand og en genstand med et hulrum.

Den studerende skal beherske alle grundteknikkerne indenfor uldforarbejdning.

Ved de mangfoldige håndværksprocesser øves den studerendes finmotorik, koncentration og omhu.

Formålet med undervisningen er, at den studerende lærer et håndværk, som kan bruges i pædagogisk sammenhæng. Børnenes forståelse af verden næres gennem iagttagelse af håndværkets gennemskuelige processer, som rummer muligheden for efterligning.

Undervisning gives i større og mindre grupper og individuelt.

Efter undervisningen afleveres en arbejdsrapport, som kommenteres af underviserne.

1.1.3.5 Michaelsfest

Hvert år afholdes d. 29. september Michaelsfest på seminariet.

I tiden op til festen undervises de studerende i at forstå, hvorfor festen afholdes og hvad der er historien bag Mikkelsdag. Der arbejdes med en forståelse af ærkeenglen Michael som virkende tidsånd, at erkende og udvikle evner, som har en sammenhæng med denne tidsånd.

Årsløbet med årstidsfesterne har stor betydning både for det lille barn og det voksne menneske. I relation til hovedtemaet *antroposofi* bliver de studerende gjort bekendt med de åndelige kræfter, der er virksomme i naturen og i mennesket ved højsommer, midvinter, forår og efterår.

De studerende indføres i, at der er noget, der hedder Michaelsfest, og hvad baggrunden er. Og de skal øve evner såsom mod, åndeliggørelse af tænkningen, verdensinteresse, selvstændighed og social kompetence, hvilke særligt hører til denne impuls.

Det tilstræbes, at den studerende får forståelse for Michael, dels som tidsånd for vor tid og dels som en kraft, der virker om efteråret.

Den studerende skal udvikle evne til at samarbejde med andre med respekt for andres idéer og kreativitet.

Den studerende skal udvikle evner til at kunne skabe en Michaelsfest for børn ud fra egen indsigt, erkendelse og fantasi.

Den studerende skal udvikle sig til at kunne leve og tage del i samfundet ud fra erkendelse af tidsånden.

Undervisningen gennemføres med foredrag om, hvordan man kan iagttage det michaeliske i vores tid og om fejringen af Michaelsfesten i børnehaverne, og med tekststudie som hjemmearbejde og i grupper på seminariet ud fra tekster af Rudolf Steiner.

De studerendes selvstændigt skabende, kunstnerisk arbejde i grupper, på tværs af årgangene, resulterer hver år i en ny udformning af Michaelsfesten.

Udbyttet af undervisningen aflæses af resultatet, som er udformningen af Michaelsfesten på seminariet. Samarbejdsevner, originalitet, kreativitet, fantasi, alvor over for emnet, og evnen til at være i en helhed viser sig ved den kunstneriske fremlæggelse af det, de studerende har arbejdet med. Forløbet afsluttes med, at de studerende giver en skriftlig feedback på forløbet.

1.1.3.6 1. hjælp

Der undervises i førstehjælpens grundprincipper og desuden i de særlige forhold, der gør sig gældende ved førstehjælp for børn.

Undervisningen består af teori og praktiske øvelser.

Den autoriserede underviser giver de studerende et bevis for deltagelse i undervisningen.

1.2 Praktik: Beskrivelse af institutionen

I praktikperioden øves nærvær i den pædagogiske hverdag og skærping af iagttagelsesevnen.

Det forventes at den studerende er åben, aktiv og ansvarlig overfor læring og kommunikation om sin egen indsats.

I dagligdagen på praktikstedet skabes der mulighed for, at den studerende iagttager, får tid, plads og støtte til at øve sig (dermed gives rum til at fejle), og evaluere hvordan praktikopholdet forløber.

Der føres under hele praktikforløbet en detaljeret dagbog over hver dags forløb i praktikken.

Ud fra dagbogen skrives en praktikopgave. Igennem omsætning af dagbogens indhold til en skriftlig rapport, øves evnen til at uddrage det væsentlige og at formulere det for udenforstående.

I den skriftlige praktikopgave gives en beskrivelse af de konkrete, fysiske forhold omkring praktikstedet, dets rytmer og daglige hændelser.

Endvidere udarbejdes en praksisbeskrivelse med barnets efterligning som tema, hvor den studerende iagttager og reflekterer over sin egen pædagogiske praksis.

Fingerleg vises for børnene. Dette gøres hver dag i mindst en ude.

Der påbegyndes en samlemappe med sanglege og årstidsrelateret materiale.
Og der bedes om tilladelse til at indsamle én tegning fra hvert barn.

I praktikperioden afholdes ugentlige praktiksamtaler mellem institutionens praktikvejleder og den studerende. Der formuleres mål og delmål for praktikken.

Praktiklæreren fra seminariet kommer på aftalt besøg i løbet af praktikken og der afholdes samtale med praktikvejlederen i børnehaven og den studerende om, hvordan praktikopholdet forløber.

Ved afslutning af praktikopholdet gennemfører vejlederen en afsluttende evaluering med praktikanten og der fremsendes en skriftlig praktikudtalelse til seminariet, med angivelse af evt. fravær og beskrivelse af praktikforløbet, praktikantens evner, udvikling og fremtidige udviklingspotentialer.

Der tages stilling til om hhv. praktikopgaven og praktikken som helhed kan godkendes.
Den skriftlige praktikopgave skal desuden godkendes af praktiklæreren på seminariet.

1.3 Antroposofi og pædagogik

1.3.1 Teoretisk del

1.3.1.1 Pædagogik og børnetegninger

Der undervises i lovmæssighederne i børns tegneudvikling og hvad man generelt og individuelt kan se i børnetegninger. Der arbejdes ud fra teorien om, at børnetegningerne i de første 7 år udtrykker det fysiske legemes formforvandling og livskræfternes arbejde i barnet. Det undersøges, hvor det individuelle viser sig i tegningerne. De tre legemlige systemer (rytmisk, motorisk, tankemæssig) sættes i forbindelse med tegningerne og uddybes på denne måde.

I undervisningen fordybes viden om barnets måde at forholde sig til verden og sig selv.

Undervisningen er en vekslen mellem klasseundervisning og selvstændige iagttagelser.

Perioden afsluttes med en skriftlig opgave, hvor den studerende viser sin forståelse for stoffet, der er gennemgået. Opgaven læses og godkendes af underviseren.

1.3.1.2 Perspektiver på barnets udvikling

Der undervises i det lille barns udvikling 0-7 år med vægt på samspil og relation, og hvordan vi som voksne kan understøtte det. Der undervises i det nye og det gamle børnesyn og det undersøges, hvordan dette kan komme til udtryk i pædagogisk praksis.

Der undervises i dele af den neuroaffektive udviklingspsykologi og udvalgte begreber, der sættes i relation til barnets udvikling, modning og mulig udfordrende adfærd.

Undervisningen indeholder oplæg, samrefleksion, tekstarbejde, gruppearbejde samt øvelser til den enkelte.

Teori af Susan Hart, Bernhard Lievegoed, Grethe Kragh-Müller, Fie Hørby og Frej Prah. Der suppleres med artikler fra Steinerskolen samt anden relevant inddragelse af nutidige pædagogiske strømninger.

1.3.1.3 Tilknytningspædagogik

I perioden undervises der i barnets udvikling med særlig vægt på tilknytning og relationer set i sammenhæng med hjernens modningsproces. Der undervises i legens betydning samt betydningen af den voksnes rolle. Undervisningen relateres ind i nutidens institutionssamfund og familiestrukturer. Der tages udgangspunkt i bogen *Barnets udvikling gennem tilknytning og leg* af Deborah MacNamara samt den supplerende litteratur: *Vær til stede i dit barns liv* af Gordon Neufeld og Gabor Maté og *En sikker base* af John Bowlby.

Undervisningen består af forelæsninger, tekststudier, samtaler og gruppearbejde. Afslutningsvis udarbejder den studerende en lille tekst med de vigtigste fokuspunkter/ arbejdsområder til kommende praktikperiode.

1.3.1.4 Barnet fra fødsel til 3 år

Med udgangspunkt i en række konkrete temaer som f.eks.: At kunne selv; tålmodighed; kost; rytme og sprogudvikling, sættes der fokus på barnets motoriske udvikling, sanse- og refleksstimulation, og hvordan de voksne skaber de bedst mulige rammer for at imødekomme det lille barns udvikling. Mødet med det lille barn og det lille barns udvikling og behov gennemgås.

Menneskets sanser gennemgås med særlig fordybelse af følesansen.

Barnets udvikling i 1-2 års alderen og 2-3 års alderen gennemgås detaljeret med fokus på: Krop, sprog, rytme, kost, vaner, omsorg og pleje, legetøj, medier og selvstændighedsalder.

Det forventes at den studerende opnår et godt overblik over det lille barns udvikling og behov, og en forståelse for, hvilke rammer og stemninger, der bedst muligt imødekommer det lille barn.

I undervisningen benyttes div. artikler til at understøtte de teorier, der i oplæg præsenteres af underviseren. Litteratur: *Det lille barns væsen* af Rudolf Steiner, *At blive fortrolige med hinanden* af Emmi Pikler m.fl. og div. titler af Karl König.

De forskellige temaer og emner uddybes i dialog med de studerende og med bidrag af personlige erfaringer. Der vises belysende filmklip og billeder og de studerende laver øvelser og sætter sig i de små børns sted.

Perioden afsluttes med en skriftlig opgave, som kommenteres af underviseren.

1.3.1.5 Børn med særlige vanskeligheder I, Specialpædagogik I

Pædagogens faglige kundskaber om det normale barns udvikling er en forudsætning for at kunne støtte barnet i dets udvikling og trivsel. Jo tidligere en afvigende adfærd fysisk eller psykisk konstateres, des hurtigere kan en strategi og en handlingsplan udarbejdes for det enkelte barn.

I helsepædagogiske institutioner undervises ud fra Rudolf Steiner-skolernes undervisningsplan tilpasset klassens og den enkeltes elevs kognitive udviklingsniveau og fysiske formåen.

I undervisningen beskrives 5 forskellige diagnoser via de mest fremherskende karaktertræk, adfærd, fysiske og psykiske kendetegn.

Lovmæssighederne i forholdet mellem barn og voksen, udtrykt i den af Rudolf Steiner formulerede "pædagogiske lov" gennemgås i forhold til, hvordan pædagogen kan arbejde med sig selv fysisk og psykisk.

Barnets udvikling fra fødsel til 7 år gennemgås overordnet med fokus på den problematik, børn med særlige behov har, når udviklingen er hæmmet i det fysiske og psykiske.

Der gives indblik i undervisningsmetoderne og træningen af elever og voksne.

Undervisningen foregår som forelæsning. Der bruges desuden visning af en film fra institutionen Solhjorten. Filmen giver de studerende et indblik i, hvor forskellige mennesker med fysiske og psykiske handicap ser ud og agerer. Filmen viser eleverne på Solhjorten i deres forskellige gøremål, undervisnings- og samværssituationer. Formålet er ad visuel vej at vække de studerendes nysgerrighed for mennesker, der er anderledes: hvad er anderledes?

Gennem spørgsmål og dialog arbejdes der med pædagogens faglige redskaber. De studerende får mulighed for at reflektere over den indflydelse og det ansvar, de vil få i deres pædagogiske arbejde.

De studerende skriver et referat af undervisningen til aflevering, hvilket giver underviseren en indsigt i den studerendes forståelse af pensum. Den studerende har i forlængelse af referatet mulighed for en selvstændig refleksion.

Underviseren giver skriftlig feedback på opgaven i forhold til forståelse af stoffet, orden og struktur.

1.3.1.6 Eurytmi med børn

De studerende får en indføring i de bevægelsesmæssige grundelementer, der af uddannede eurytmister udføres i børnehaveeurytmi, hvorefter vi sammen udfører disse øvelser, således at den studerende oplever virkningerne af øvelserne på egen krop.

Der undervises i den pædagogiske baggrund for at gøre eurytmi med det lille barn.

Det er relevant at de studerende kender til eurytmien, som den udføres i børnehaverne, således at de som pædagoger kan understøtte eurytmistens arbejde med børnene.

1.3.1.7 Antroposofi II – Menneskets væsen

Den antroposofiske forståelse af reinkarnation og karma, og livet mellem død og ny fødsel, gennemgås.

Den studerende skal have en viden om mennesket som et evigt væsen, og en sikker viden om forskellen på sjæl og ånd. Have kendskab til og forståelse af Rudolf Steiners *ugevers*, såkaldte *biøvelser* og øvelserne i *den ottefoldige vej*.

Den studerende skal kunne læse og forstå en tekst fra en bog af Rudolf Steiner. Kunne gengive det med egne ord, mundtligt og skriftligt og kunne relatere det til sit eget liv.

Med kendskab til menneskets evige væsen bliver den studerende i stand til at iagttage og forstå menneskers handlinger og udviklingsmuligheder i et længere og mere nuanceret perspektiv.

Afsnittet "Søvn og død" fra *Videnskaben om det skjulte* læses som forberedelse hjemme, eller læses fælles i timen. Læreren gennemgår det læste. Klassen og læreren samtaler om det læste stof. Der arbejdes i grupper med mundtlig fremlæggelse af det læste stof. Der gives hjemmeøvelser, som udveksles i samtale på klassen. Hver dag læses *ugevers* i klassen.

Den studerendes afleverer et skriftligt referat af undervisningen, som godkendes af underviser og censor.

1.3.1.8 Reinkarnation og karma

Reinkarnation og karma gennemgås ud fra antroposofien med hovedvægt på en vestlig tankegang (Pythagoras, Platon, Lessing, Goethe...).

De berørte temaer er: Døden, nærdødsoplevelser, livet efter døden, ekskarnation og inkarnation, fødslen.

I den antroposofiske pædagogik er læren om de gentagne jordliv en stor del af den livsanskuelse, der danner grundlag for at blive opmærksom på barnets personlighed (jeget) i mødet med arv og miljø. Hvordan viser mødet mellem arv og miljø sig på den ene side, og selve individualitetens vilje til livet sig på den anden side allerede hos det lille barn?

Det forventes, at den studerende skaffer sig et overblik over væsentlige aspekter i emnet og får et grundlag for et videre studie af temaet.

Undervisningen foregår ved forelæsninger, samtaler og gruppearbejde. Rudolf Steiners *Teosofi* læses i uddrag og der inddrages andet materiale.

1.3.1.9 Ernæring

Ernæring og fordøjelse ses i et bredere perspektiv. Hvad er ernæring og hvortil ernærer vi os?

Ernæringens grundbestanddele (kulhydrater, proteiner, fedtstoffer, mineraler, vitaminer) og behovet for dem gennemgås. Fødevarernes kvalitet og betydning belyses ud fra en antroposofisk synsvinkel og sættes i forhold til nutidens ernæringsmæssige udfordringer. Ernæringens bestanddele sættes i forhold til den tredelte plante og i forhold til menneskets tre- og firedeling. Måltidets pædagogiske betydning – det sociale og sansningen af maden og dens kvaliteter. Sundhedsmyndighedernes syn på kost i børnehaver behandles.

Maden har en stor rolle i institutionen – ikke alene ernæringsmæssigt men også som pædagogisk redskab. Børnene oplever og udvikler det sociale ved måltidet og dets tilberedning, de lærer desuden fødevarerne at kende, både i smag, struktur og farve. Børnene øver færdigheder ved at skære og snitte, ælte dej osv. Maden er en del af oplevelserne og sansningen i børnehaven og i livet. Ernæringen ansues i antroposofien på flere planer; fysisk, sjæleligt og åndeligt. Ernæringen understøtter udviklingen af vilje, følelse og tanke; udviklingen til at blive et frit og individuelt menneske.

Den studerende skal

- forstå ernæringens betydning for det opvoksende barn

- forstå betydningen af måltidets sammensætning
- selvstændigt kunne udarbejde en madplan i børnehaven, der opfylder børnenes behov for næring
- forstå kostens betydning for barnets adfærd og fysiske og sjælelige velbefindende
- kende til betydningen af vegetarisk kost for børnehavebørn og kunne være i en saglig dialog med forældrene om kosten i børnehaven
- kunne forholde sig til individuelle behov.

Der undervises væsentligst som forelæsning med samtale. Suppleret med korte gruppeopgaver og skriftlige repetitionsspørgsmål.

1.3.1.10 Biodynamisk jordbrug

Undervisningen varetages af en biodynamisk landmand med mange års praktisk og teoretisk erfaring. Der forelæses om den teoretiske baggrund for den biodynamiske forskningsmetode og redegøres for, hvordan teorierne omsættes i praksis med mange eksempler og beskrivelser af det daglige liv med dyr og planter på en biodynamisk gård. I tilslutning dertil samtale med de studerende og invitation til at besøge gården.

Der gøres rede for det natursyn, at kosmiske kræfter påvirker livsprocesserne i planter, dyr og mennesker, og at biodynamikken bevidst søger at samarbejde med disse kræfter ved at bruge særlige præparater, som fx kan være fremstillet af kogødning og formalet kisel. Derved skabes et landbrug, der fungerer som en harmonisk levende organisme uden tilførsel af kunstgødning og sprøjtemidler. Kompostens betydning fremhæves.

Indsigt i naturens husholdning og erkendelse af sammenhæng mellem jord og verdensalt er for landbruget en forudsætning for en helbredelse af sygdomme i jord, planter og dyr og dermed også i mennesket og dets ernæring.

Den opnåede indsigt og naturforståelse omsættes i holdningen til og anvendelse af havebrug og ernæring i den pædagogiske praksis.

1.3.1.11 Anatomi og fysiologi I

I undervisningen gennemgås autopoietiske systemer. Basal biologi med fokus på cellen og cellens selvregulerende kapacitet. Der gives en indsigt i sammenhængen mellem form og funktion.

Embryologi: udviklingen fra zygote til ca. 12. fosteruge. Der udarbejdes en gruppeopgave i udvalgte emner/organsystemer.

Som pædagog er et basalt kendskab til menneskets funktionsmåde en forudsætning for en relevant adfærd overfor børn og deres udvikling.

De studerende skal vide, at menneskets biologi i vid udstrækning formes og tilpasses af dets omgivelser og de skal kunne tage hensyn til de biologiske grundbetingelser i deres arbejde.

Med udgangspunkt i lærebog i anatomi og fysiologi for sygeplejersker holdes der forelæsninger til uddybelse af basale biologiske funktioner. Indholdet drøftes med de studerende.

Der vejledes i, hvordan gruppe-opgaverne kan tilrettelægges, og hvordan man kan finde stof til dem.

De studerende skal hver dag mundtligt give et referat af det gennemgåede stof fra dagen før. Her bliver forståelse og mangel på samme afsløret.

Grupperne præsenterer deres opgaver for klassen og for læreren vha. en plancheudstilling, de selv har lavet og ved korte foredrag.

1.3.1.12 Antroposofisk medicin og vaccinationer

Der undervises i immunsystemet og dets udfordringer, dels ved infektioner og dels ved allergier.

Formålet er, at de studerende har kendskab til de to største sygdomsgrupper hos børn og til de omstændigheder, der kan forebygge eller – utilsigtet – fremme deres udfoldelse. Emnerne hygiejne, ernæring, stress og udeliv berøres.

De studerende skal kende grundprincipperne for sundhed og sygdom hos børn, med henblik på pædagogisk forebyggelse, ernæring, indretning af institutionen o.lign., og kende den biologiske reaktion ved stress og ved for lidt motorisk udfoldelse.

1.3.1.13 Øve- og studiemetode

I dette semester øves med iagttagelse fra praktik som iagttagelsesobjekt.
Der henvises til 1.1.1.4.

1.3.2 Kunstnerisk del

1.3.2.1 Eurytmi

I denne periode lægges særlig vægt på, at den studerende får indsigt i sprogets lydkvaliteter og deres relation til mennesket og øver sig i at udføre dem i bevægelse.

Der arbejdes med sprogets vitale egenskaber, som eksempelvis beroligende, opvækkende, afgrænsende.

Desuden arbejdes gennem geometrisk form med omstillingsevne, integration og overblik.

I toneeurytmi arbejdes med takt, rytme og melodibevægelse samt motiver.

Der afleveres en skriftlig opgave om erfaringer fra undervisningen relateret til arbejdet som pædagog.

Se i øvrigt afsnit 1.1.2.1 for en nærmere gennemgang af eurytmiundervisningen.

1.3.2.2 Sprogformning

Der arbejdes i denne periode særligt med fortælling af remseeventyr.

I remseeventyrene skal den studerende finde de forskellige karakterer i eventyret; mus, elefant, bjørn osv. og udtrykke hver af dem genkendeligt og troværdigt. Sproget skal være klart og udtryksfuldt, fortællingen skal kunne engagere børnene.

1.3.2.3 Musik

Denne periode fortsætter med samme tema som 1.1.2.3 og det udvides med små flerstemmige musikstykker og kanoner. Der arbejdes mere intensivt med digtning af fingerlege og afslutningen på året består i en individuel opgave med en selvdigtet fingerleg med bevægelser, som skal vises i klassen.

I dette semester skal den studerende fremføre og lære de andre en sangleg fra sin praktiktid.

Der evalueres mundtligt undervejs og skriftligt ved afslutning hvert år.

1.3.2.4 Kor

Der henvises til afsnit 1.1.2.4.

1.3.2.5 Modellering

Der henvises til gennemgangen i afsnit 1.1.2.5.

1.3.2.6 Malning

I denne anden maleperiode arbejdes videre med Goethes farvelære.

Der benyttes de samme metoder som beskrevet i afsnit 1.1.2.6.

1.3.3 Metodisk del

1.3.3.1 Dyr og dukker til bordspil

I denne periode arbejdes der med at vikle og filte små dyr til bordspil og til legetøj.

Vikleteknikken er en meget enkel teknik, som ikke kræver nogen redskaber, og som kan benyttes i børnehaven, hvor børnene kan iagttage og deltage på et vist niveau.

Derefter arbejdes med en videreudvikling af vikleteknikken, hvor produktet er mere holdbart, og dermed mere velegnet som legetøj i børnehaven.

Den studerende udvikler sin kunstneriske evne til at arbejde med et materiale og i denne proces møde modstand og dermed udvikle forskellige evner såsom iagttagelse, skelneevne, proportionssans, formningsevner, tålmodighed, overvindelse af præstationsangst, mod til at handle. Men også møde fremgang, succes, glæden ved at skabe, erkende at vanskeligheder kan overvindes, lære sin egen arbejdsmetode og eget arbejdsrum at kende, sine egne grænser og overskridelse af samme samt oplevelsen af at skabe et stykke anvendeligt legetøj.

Den studerende udvikler evnen til at omsætte det indre billede af et dyr til en ydre fremtoning i et naturmateriale.

Fremstilling af dukker til bordspil – se 1.1.3.2.

Undervisningen foregår i mindre hold, dels som fælles undervisning og dels individuelt.

1.3.3.2 Remseeventyr/bordspil

Den studerende lærer at fremføre et remseeventyr med dukker og dyr som bordspil.

Der undervises i

- remseeventyrets pædagogiske anvendelse og betydning
- udvikling af fantasi og forestillingsevne og inspiration til leg gennem bordspil
- betydningen af at lære fortællingen udenad
- bordspillets opbygning og udførelse

Der undervises samlet og i grupper.

Fremførelsen af bordspillet øves også i sprogformningsundervisningen.

Den studerende aflægger prøve, hvor remseeventyr med dukker og dyr vises for klassen og en pædagog, som vurderer og kommenterer fremførelsen.

1.3.3.3 Sangleg og fingerleg

Undervisningen fra tidligere periode fortsættes og uddybes på baggrund af de studerendes erfaringer fra praktik. I musikundervisningen er der inden praktikken arbejdet intensivt med fingerlege, som er blevet afprøvet i praktik. Hver studerende skal fremføre og lære de andre en sangleg fra sin praktiktid.

Se afsnit beskrivelser i 1.1.2.3 og 1.1.3.1

1.3.3.4 Sløjd

Der snittes med billedskærejern. Den studerende får til opgave at snitte en ko ud af et firkantet stykke træ.

I denne proces undervises i anskueliggjort pædagogik idet arbejdets processer sammenlignes med pædagogiske situationer. Der skabes konkrete oplevelser med træet, som paralleliseres med det pædagogiske arbejde. F.eks. kan problematikken omkring en knast i træet sammenstilles med den pædagogiske tilgang til børnene: Hvis man hele tiden fokuserer på knasten, er man tilbøjelig til at anse knasten for et større og større problem; men hvis man arbejder udenom knasten og forarbejder det omliggende træ, vil man opleve at knasten ender med at blive integreret som skønhed i helheden.

Formålet med undervisningen er udvikling af formfornemmelse, håndtering af redskabet og tålmodighed. Endvidere udvikles den studerendes vilje igennem at tage beslutning om, hvor der skal snittes, at udfører handlingen og at leve med og arbejde videre ud fra handlingens konsekvenser.

1.3.3.5 Sygdomspleje og husapotek

Der undervises i

- sygdomspleje og omsorg for det lille barn, generelt og individuelt betragtet
- forskel på behandling af sygdomme med almindelig medicin, homøopati og antroposofisk medicin
- sammenhæng mellem lægemidler og mennesket, fx metaller og organer
- muligheder for lindring af mindre lidelser bl.a. ved omslag og indsmøringer med forskellige planter og lægemidler

Undervisnings formål er at give indsigt i pædagogens muligheder i forhold til sygdomspleje hos børn.

1.4 Praktik: Leg og legetøj

Gennem iagttagelsen af børnenes leg får den studerende mulighed for at uddrage lovmæssigheder i forhold til alder, køn, personlighed mm. Iagttagelsesevnen i den pædagogiske hverdag trænes.

Der føres en dagbog under hele praktikforløbet, som bruges som grundlag for den skriftlige praktikopgave.

Den studerende skal fremstille et enkelt stykke legetøj.

Den studerende viser i mindst 5 dage sit bordspil for børnene. Klangspil skal indgå.

Den studerende bidrager med mindst 3 sange og 3 fingerlege i sanglegen igennem en uge.

Der samles eventyr og sanglege til samlemappen.

Børnenes leg og legetøj studeres og beskrives i en skriftlig opgave.

Desuden udarbejdes en praksisbeskrivelse med temaet leg, hvor den studerende iagttager og reflekterer over sin egen pædagogiske praksis.

Et centralt øvelsesområde i denne praktik er, at den studerende får øvet formidlingsevnen i forhold til en gruppe børn. Desuden øves den studerende i at holde kontakten med en gruppe og beholde overblikket.

I praktikperioden afholdes ugentlige praktiksamtaler mellem institutionens praktikvejleder og den studerende. Der formuleres mål og delmål for praktikken, herunder individuelle mål.

Ved afslutning af praktikopholdet gennemfører vejlederen en afsluttende evaluering med praktikanten og der fremsendes en skriftlig praktikudtalelse til seminarieret, med beskrivelse af praktikforløbet, praktikantens evner, udvikling og fremtidige udviklingspotentialer.

Der tages stilling til om praktikopgaven og praktikken som helhed kan godkendes.

Den skriftlige praktikopgave skal desuden godkendes af praktiklæreren på seminarieret.

2 Undervisningens indhold 2. år

2.1 Fordybelse af menneskekundskab og pædagogik

2.1.1 Teoretisk del

2.1.1.1 Menneskekundskab som grundlag for pædagogikken

Rudolf Steiners pædagogiske foredragsrække *Almen menneskekundskab som grundlag for pædagogikken*, der omhandler barnets udvikling, gennemgås. I de 14 foredrag belyses det opvoksende menneske som et sjæleligt, åndeligt og legemligt væsen.

Sjæleligt beskrives barnet som: Et væsen med rytmiske behov, et forestillende og villende væsen, en aktør og ikke en tilskuer på livets scene, en bærer af sovende og trinvis mere bevidste viljesformer. Den studerende bringes til iagttagelse af, hvorledes følelser og tanker virker sammen, når vi fælder en dom, og hvorledes følelser og vilje spiller sammen, når vi sanser.

Åndeligt beskrives barnet som: Et væsen, der er henholdsvis vågent, drømmende og sovende, et væsen, der vokser fra følende vilje til følende tanke, et væsen med tolv sanser og som et væsen, der i logikken vokser op fra at drage slutninger ud fra givne begreber til at danne begreber ud fra egne slutninger.

Legemligt beskrives barnet som: Et væsen, der vender sig indad i sit hoved og udad med sine lemmer, som er intimt forbundet med naturriggerne, som vækkes og opdrages gennem lemmerne, hvis legemsaktivitet må være meningsfuld og hvis åndsarbejde må være interessant. Hvis opdragere må være fantasifulde, sanddru og sjæleligt ansvarligt.

I de gennemgåede foredrag får den studerende uddybet og udvidet sin forståelse for grundlæggende og essentielle begreber i den antroposofiske pædagogik, som uundværlig basis i sit fremtidige virke.

Stoffet meddeles gennem foredrag og samtale. De studerende har læst Rudolf Steiners foredrag som hjemmearbejde i forvejen og i undervisningen følges det læste op med en mundtlig forklarende gennemgang og samtale med underviseren.

Efter gennemgangen skriver hver studerende et referat af hver enkelt foredrags hovedindhold.

Disse referater kommenteres skriftligt af underviseren og af dem fremgår det, hvilket udbytte den studerende har fået af vort arbejde.

2.1.1.2 Steinerpædagogik i et forskningsperspektiv

Der undervises i, hvordan Steinerpædagogikken kan sættes ind i et nutidigt forskningsperspektiv med vægt på den voksnes selvrefleksionspraksis/ selvopdragelse som både et individuelt og kollegialt anliggende - og hvordan denne kommer til udtryk med barnet i den pædagogiske praksis.

De studerende får indblik i nutidig pædagogisk forskning, metodeovervejelser samt arbejdet med at benytte begreber som bl.a. *undringsfællesskab* og *pædagogisk takt*.

Undervisningen indeholder oplæg, refleksions-øvelser samt classesamtale.

Der præsenteres teori af Max Van Manen og Finn Thorbjørn Hansen, hvilket suppleres med afsnit fra bogen *Nærvær i pædagogisk praksis* af Lone Svinth samt begreber af Berit Bae og Anne-Lise Løvlie Schibbye.

2.1.1.3 Pædagogik, empati og kærlighed

Perioden omhandler empati, kærlighed og resiliens. Hvordan empatien udvikles i løbet af barndommen, og hvad der kræves af omgivelserne hvis den skal opstå og ledsages af omsorg for den anden. Hvordan kærlighed kan være et erkendelsesredskab i omgangen med andre mennesker.

Af litteratur arbejdes der ud fra bøger af bl.a. Bruce D. Perry, Maria Szalavitz, Sue Gerhard, Rudolf Steiner, Susan Hart mf.

Undervisningen foretages som oplæg, samtaler og gruppearbejde.

2.1.1.4 Leg

Der undervises i legeteori som sættes i relation til de studerendes praktikopgaver om leg og legetøj fra 2. praktikperiode. I praktikopgaven beskrives iagttagelser af, hvordan børnene i forskellige aldre og køn leger. Dette afspejler barnets udvikling, som igen tages op, men nu ud fra legens synsvinkel.

I denne undervisningsperiode kædes teori og praksis sammen for de studerende, og de trænes i at foretage præcise børneiagttagelser og vurdere pædagogisk, hvad de har iagttaget.

De studerende skal først selv iagttage, før de læser hvad andre har iagttaget, så deres egne iagttagelser ikke farves af andres syn.

I den teoretiske undervisning benyttes tekster om hjerneudvikling og fantasi af Matti Bergstrøm, forståelse af leg som barnets individuelle sprog af Gordon Neufeld, og tanker om det legende menneske af Schiller. Samt tekster bl.a. fra bogen *Let som en leg* af Kjetil Steinsholt.

Denne undervisningsperiode har til formål at skærpe den studerendes vågenhed og opmærksomhed i samværet med barnet, forståelsen for barnets lege univers, og dermed den studerendes evne til at igangsætte og inspirere barnet til selvudfoldelse i leg.

2.1.1.5 Eventyr. Oprindelse og pædagogisk anvendelse

Eventyr som begreb bliver behandlet og ligeledes teorier om folkeeventyrenes oprindelse. Dette belyses gennem tyding af forskellige eventyr. De mest kendte folkeeventyrsamlere præsenteres.

I eventyrets sindbilleder og motiver kan den studerende hente inspiration til at se dybere psykologiske sammenhænge, samt udvikle en god fornemmelse for barnets indre forestillingsverden.

Den studerende lærer at finde og fordybe sig i eventyr fra hele verden og udvikle en sans for hvilke eventyr, der er alderssvarende.

Eventyret udvikler forestillingsevnen, og er således en både social og personlig berigelse, som også udvikler den studerendes evne til opfindsomhed. Eventyrenes billeddannede kraft og dennes indflydelse på menneskets forestillingsevne, følelser og handlinger behandles.

Eventyrfortælling spiller en stor pædagogisk rolle, særligt for børn i alderen mellem 3 og 8 år. Forskellen på at læse op og fortælle frit eller udenadlært behandles.

I fortællingen af folkeeventyr øves hukommelse, indre billeddannelse, formidlingsevne, evnen til selvforglemmelse i nærvær og evnen til at stå frem for andre.

Den studerende lærer et folkeeventyr ordret udenad, se 2.1.3.4

Undervisningen er en dynamisk blanding af forelæsning og samtale.

2.1.1.6 Børn og medier

Up-to-date pædagogiske, teknologiske og psykologiske beskrivelser og problematikker bliver gennemgået.

De grundlæggende principper for IT-medier gennemgås og forskning beskrives.

IT-medier påvirker børns iagttagelses-, sensoriske- og kommunikative færdigheder, samt deres fornemmelse for de biologiske og psykologiske rytmer: aktivitet/hvile.

Den studerende skal have en basisviden om IT-medierne og kunne orientere sig i den fortløbende videnskabelige og psykologiske debat og litteratur.

Det er relevant og aktuelt for den studerende, at have en indsigt i medieuniverset, – en berigelse og en kompetence.

2.1.1.7 Børnebetragtning

Fysiognomi, motorik, stemme-toneleje og relationsvilkår (familie, miljø) hos barnet beskrives og pædagogens egne iagttagelsesmæssige og reflektive evner bliver gennemgået.

Det er indenfor dette område særlig pædagogens iagttagelsesevner, iagttagelsesværktøjer og iagttagelsesobjekter, der er fokus på.

Den studerende skal kunne iagttage og bedømme et barn, og kunne gennemskue og derved få en konkret oplevelse af sin egen personligheds rolle i iagttagelsen og bedømmelsen af et barn. Og det observerede skal kunne omsætte i en relevant pædagogisk praksis.

2.1.1.8 Børn med særlige vanskeligheder II

Der undervises i børn med ADHD, autismspektret, tvangslidelser, omsorgssvigt, angst og depression. Formålet er, at de studerende kan genkende tilstandene og herudfra forberede den vanskelige samtale med forældrene om behovet for udredning. Underretningspligt og henvisningsmuligheder (fx PPR, talepædagog) gennemgås.

De studerende skal kende sygdomsbillederne og deres konsekvenser, samt være orienterede i behandlingsmuligheder, så de kan støtte forældrene i at få relevant hjælp til barnet.

Der undervises i forelæsningsform, og de studerende diskuterer efterfølgende temaerne.

Undervisningen fortsættes på 3. år.

Litteratur: Rudolf Steiner: *Helsepædagogisk kursus*.

2.1.1.9 Årstidsfester og rytmer i børnehaven

Undervisningen omfatter flg. emner

- Præsentation af emnet og praktiske erfaringer
- Naturens rytme og indvirkning på mennesker
- Rytmens betydning for barnet fra fødslen til 7-års-alderen
 - Rytters indflydelse på barnets fysiologiske udvikling
 - Dags-, uge- og årsrytmer i institutionen og i hjemmet
- Årstidsfesternes baggrund, indhold og praksis

Undervisningen er fortrinsvis oplæg og foredrag fra underviseren.

Der tages udgangspunkt i antroposofisk livssyn og praktiske erfaringer.

Der undervises i øvelser, der fordyber forståelsen af emnet. Oplevelser heraf deles i klassen.

2.1.1.10 Årstider fra et spirituelt synspunkt

En vigtig pædagogisk opgave er at give børnene en oplevelse af årets gang, af årstiderne, på en måde, der passer til deres alderstrin. Som del af grundlaget for at fejre årstiderne undervises i baggrunden for de kristne højtider, som fejres i vores kultur.

Formålet er, at de studerende får en dybere forståelse for sammenhængen natur og ånd, og således kan give de årtidsfester, der fejres i institutionerne et meningsfuldt pædagogisk indhold.

Undervisningen foregår i veksel mellem forelæsning og samtale, hvor de studerendes forskellige kulturbaggrunde inddrages.

2.1.1.11 Erkendelsesteori

Der arbejdes ud fra Rudolf Steiners værk *Frihedens Filosofi*.

Hensigten er, at de studerende

- får kendskab til den frihedsimpuls, der ligger til grund for pædagogikken
- får indblik i tænkningens og iagttagelsens funktion i bevidstheden
- får indblik i tænkningens betydning for menneskets forståelse af verden omkring det og dets eget indre liv
- får de mest basale redskaber til selviagttagelse
- får forståelse for Rudolf Steiners beskrivelse af tanke, følelse og vilje i dette værk og kan sætte det i relation til de samme begreber i hans øvrige værker
- præsenteres for og arbejder med kernebegreberne i værket:
 - Sansning, iagttagelse og tænkning
 - Begreb og idé
 - Subjekt og objekt
 - Forestilling og genstand
 - Virkelighed
 - Intuition
 - Drivfjeder (karakterologiske anlæg) og motiv
 - Moralsk intuition, moralsk teknik og moralsk fantasi
 - Frihed

2.1.1.12 Steiners idéhistoriske grundlag I

Det forventes at den studerende skal kunne bruge ovenstående indsigter og værktøjer til at få forståelse af det opvoksende barns væsen og udviklingsimpulser, for som voksen at kunne være et selvberørende menneske med mulighed for frihed og dermed en tilsvarende forståelse af sig selv som menneske.

Undervisningen foregår ved oplæg fra underviseren og fra de studerende, ved gruppearbejde og dialog. Samt indre og ydre iagttagelsesøvelser.

Der udarbejdes selvstændigt en skriftlig opgave på 1-2 sider, som læses og kommenteres af underviseren.

Faget giver en grundlæggende gennemgang af Rudolf Steiners idehistoriske grundlag med fokus på de filosofiske strømninger, som er med til at konstituere Steinerpædagogikkens forståelsesapparat (ontologi). Fra en kort gennemgang af antikkens filosofi, bevæger fagets fokus sig videre til *Descartes*, *Schiller*, *Rousseau*, *Lock*, *Kant* og *Pestalozzi*, som er de bærende filosoffer Steiner definerer sine egne pædagogiske og filosofiske grundtanker ud fra. Filosofiske temaer som tænkning overfor sansning og opdragelsens rolle vil indgå i undervisningen.

Mål for undervisningen: En grundlæggende forståelse for de filosofiske og pædagogiske tendenser som er gået forud for Steiner. At den studerende kan analysere hvilke filosofiske strømninger Steiner er en del af.

2.1.1.13 Erkendelse, skolingsvej og øvelser

Der undervises i enkle sjælelige-åndelige øvelser, som bevidstgør menneskets tænkning, følelse og vilje, og dets opfattelse af sig selv og omverdenen. De studerende øver fordomsfri iagttagelse og tænkning over sine iagttagelser, som ikke kun omfatter fysisk-sansbare ting, men også sjælelige og åndelige fænomener (fra følelsesverdenen og tankeverdenen).

Der undervises i kendskab til menneskets udviklingsmuligheder. Og der gives kendskab til tekster og øvelser, som kan hjælpe én i forskellige livssituationer.

Undervisningen relaterer sig til det overordnede emne *antroposofi* på den måde, at antroposofien bliver et redskab som man kan bruge i sjælelig praksis i det daglige arbejdsliv og i privatlivet.

Emnet skærper den studerendes opmærksomhed på muligheden for selv at udvikle en selvstændig tænkning og komme til egne frie erkendelser.

Underviseren forventer, at de studerende får en viden om de muligheder, antroposofien giver dem til deres personlige udvikling og erkendelse af verden. Om de vil bruge denne viden er deres egen indre afgørelse. Her er absolut frihed.

I undervisningen tages der udgangspunkt i litteratur af Rudolf Steiner: *Hvordan når man til erkendelser af den åndelige verden* og *Anvisninger for en esoterisk skoling*, suppleret med øvelser, meditationer og vers fra andre bøger af Rudolf Steiner. Teksterne læses dels fælles i klassen og dels i grupper, efterfulgt af samtaler og evt. små øvelser. Endvidere holdes klasseforelæsninger. Den studerende relaterer det præsenterede antroposofiske øve-arbejde til eget liv og udformer egne øvelser, der afprøves og erfaring deles i klasseregion.

Den studerende udvikler kompetence i

- at kunne stå fordomsfrit over for børnene, børnenes forældre og kolleger.
- at kunne vurdere, i hvor høj grad ens egne personlige ensidigheder og fordomme slører blikket for en objektiv iagttagelse og tænkning.
- at kunne hente styrke og fortrøstning i antroposofien.
- at få en anelse, muligvis erfaring, om den sjælelige og åndelige verdens realitet.
- at kunne udføre sit pædagogiske arbejde med glæde og overbevisning om dets meningsfuldhed.

2.1.1.14 Samarbejde

Der arbejdes med grundlæggende betingelser for samarbejde med udgangspunkt i forholdet mellem den enkelte og fællesskabet/helheden.

Undervisningen omfatter:

- Metode til fælles billeddannelse
- At arbejde med fordomme og generaliseringer
- Den vanskelige samtale

Sociale bevægelsesøvelser, rollespil og case stories anvendes. Desuden foregår undervisningen ved samtale, refleksioner, erfaringer fra fællesskabet som klasse på seminariet og fra praktik.

Undervisningen afsluttes med tilbageblik og feedback.

2.1.1.15 Fysiologi II, De indre organer

Der undervises i hjernens neurofysiologiske processer og i de indre organers og bevægelsessystemets betydning for de kognitive funktioner.

Formålet er at give et indblik i de indre organprocessers samspil med de kognitive funktioner og således forstå baggrunden for fx bevægelsessystemets betydning for koncentrationsevnen. Omvendt også betydningen af stress/pres og responset fra organsystemet, som fordøjelsesforstyrrelser eller mistrivsel. De studerende skal kunne genkende og læse dette samspil.

2.1.1.16 Øve- og studiemetode

Se 1.1.1.4 for beskrivelse af undervisningen.

På 2. år øves med udvalgte tekster fra pædagogisk relevante bøger som iagttagelsesobjekt samt iagttagelser fra praktik.

2.1.2 Kunstnerisk del

2.1.2.1 Eurytmi

I denne periode lægges særlig vægt på evne til at transformere og forvandle sig. Der arbejdes med at få styr på sig selv gennem samarbejde og udvikling af bevægelser, der spejler tanke, følelse og vilje. I gruppe-koreografier arbejdes der med relationer, og udførelse af koreografi og gebærder gennemarbejdes til kunstværk, der vises ved en optræden for et publikum. I toneeurytmien arbejdes med sjælelige iagttagelser af musikalske elementer, som omsættes i bevægelse.

Se i øvrigt afsnit 1.1.2.1.

2.1.2.2 Sprogformning

Der arbejdes lyrisk med digte og episk med eventyrfortælling.

Digte reciteres for studerende på 1. år, samt undervisere.

Arbejdet med at lære et folkeeventyr udenad understøttes. Der øves stemmekontrol og formidling.

Forskellen på oplæsning og fortælling opleves.

Se i øvrigt afsnit 1.1.2.2.

2.1.2.3 Musik

I denne periode fortsætter korsang, individuel fremførelse af en sangleg fra praktikken, nodelære og musikteori og opgaver heri, spil på pentaton børneharppe, øvning af sange til julespils-marionetteater, sanglegsdigtning samt komposition af pentatone melodier.

Den afsluttende opgave har to dele. Den ene er, at komponere og digte en sang med tilhørende bevægelser. Denne skal fremføres og godkendes i timerne på seminariet og i praktikken, samt evalueres af den studerende selv og af underviseren.

Den anden del er instrument-eksamen, hvor den studerende spiller sin selvkomponerede sang på fløjte, klangspil og børneharppe og desuden improviserer på alle tre instrumenter.

Der evalueres mundtligt undervejs og skriftligt ved afslutning hvert år.

2.1.2.4 Kor

Der henvises til afsnit 1.1.2.4.

2.1.2.5 Modellering

Der henvises til afsnit 1.1.2.5.

2.1.2.6 Malning

I efterårssemesteret på 2. år er der to perioder med maleundervisning. I den første periode males et Mikaelsmotiv. Den studerende vælger som udgangspunkt 2 farver, der står i kontrast til hinanden og udvikler motivet ud fra farvernes dynamik.

I den anden periode males et vinterbillede. Udgangspunktet er en blå stemning, som nuanceres og bliver til et vinterbillede eller evt. et julebillede.

Se i øvrigt afsnit 1.1.2.6 for en uddybende gennemgang af undervisningen i malning.

2.1.3 Metodisk del

2.1.3.1 Syning af stor dukke

Den studerende syr en dukke på ca. 40 cm af naturmaterialer.

Dukken udformes i forskellige syteknikker. Alt sys i hånden.

I undervisningen foretages også en tredelt sammenlignende iagttagelsesøvelse med en plastikdukke fra en legetøjsforretning og en ulddukke, syet på seminariet.

Den studerende udvikler sine kunstneriske evner som beskrevet under 1.3.3.1.

Den studerende skal kunne beherske de nødvendige teknikker, så det er muligt selvstændigt at sy dukker til brug i børnehaven, ligesom det skal være muligt at kunne reparere dukker.

Undervisningen foregår dels som klasseundervisningen og dels som individuel undervisning.

2.1.3.2 Sangleg

Der undervises i sanglege og fingerlege, som dels er relateret til de forskellige årstider og dels er anvendelige hele året rundt. I undervisningen gennemgås hvorledes sanglegene og fingerlegene kan bygges sammen til en dynamisk, og for børnene interessant, sammenhængende sanglegsaktivitet.

I Rudolf Steiner-pædagogikken indtager sanglegene en central og daglig plads. Igennem den fælles sangleg øves sociale og motoriske færdigheder, fornemmelsen for sprog og rytme stimuleres, samtidig med at sanglegene kan virke inspirerende på børnenes frie fantasilege.

Se i øvrigt 1.1.3.1

Undervisningen bidrager til at forberede den studerende til at kunne varetage sanglegsopgaven i den 3. praktikperiode, hvor den studerende selvstændigt skal stå for at sammensætte og gennemføre et sanglegsprogram med en gruppe børn.

Undervisningen er dels praktisk anlagt og foregår ved at sanglegene og fingerlegene indstuderer ved at efterligne og følge lærerens bevægelser og anvisninger og dels teoretisk i gennemgangen af, hvilke forhold der må tages i betragtning ved sammensætning af rækkefølgen af sanglege og fingerlege.

Undervisningen afsluttes med en prøve, hvor den enkelte studerende gennemfører et sanglegsprogram, som vurderes og kommenteres af censor i praktikken.

2.1.3.3 Bevægelige billeder

De studerende lærer at bygge et billede op ved hjælp af farvernes indbyrdes spil, og samtidig holde fast på en teknik, hvormed billedet skal fremstilles, så dele af det kan bevæges enten med snore eller med pinde af pap.

Formålet er at opøve evnen til at gennemskue det tekniske, og skabe et billede som kan fascinere og vække forestillingen om det levende i barnet.

Det færdige billede skal godkendes af underviseren.

2.1.3.4 Eventyrfortælling

Et folkeeventyr læres udenad som forberedelse til den 3. praktikperiode, hvor den studerende får til opgave at stå for eventyrfortællingen for børnene i en uge.

Formålet er at fæstne evnen til at kunne formidle for børn, skabe indre billeder, lære udenad og være klar til udfordringerne i praktikperioden.

Der aflægges prøve, som består, når læreren vurderer, at der er opnået den nødvendige sikkerhed.

2.1.3.5 Julemarionetspil

De studerende lærer at føre marionetdukke, styre lyssætning, oplæsning og øver at synge i kor.

Spillet vises for over 400 børnehave- og skolebørn ved 6-7 opførsler over 3 dage.

Formålet er at opøve færdighed i at være dukkefører, at kontrollere sine bevægelser og at være nærværende i alle situationer på scenen så vel som bagved. Endvidere øves samarbejde idet man er afhængige af, at alle ved, hvor og hvordan de skal være i samspil med de andre. Sammenholdet i klassen styrkes ved at være tætte og sammen om en opgave, som udmunder i et synligt resultat.

2.1.3.6 Marionetteater

De studerende skaber en marionetforestilling over et selvvalgt folkeeventyr sammen med læreren.

Undervisningen indledes med en periode med syning af marionetter af plantefarvet silke, hvor der desuden arbejdes med Goethes farvelære og arketyper.

Arbejdet med forestillingen fortsættes i en senere periode, hvor opgaverne som fortæller, musiker, dukkefører, styrer af belysning og scenografer vælges og forestillingen skabes.

Der arbejdes i hele klassen, i grupper og individuelt med at udarbejde dukkekarakterer, komposition af musik, udvikle fortællesprog, belysning og scenografi.

Udover de kunstneriske evner, som før er beskrevet i dyre- og dukkesyning, udvikles her evner i samarbejde, arbejdspress op til en deadline samt erfaringer med at holde liv i et kunstnerisk arbejde idet forestillingen vises seks gange bl.a. for omkring 400 indbudte børnehave- og skolebørn.

2.2 Praktik: Børneiagttagelser

Opgaven i denne praktikperiode er at øve iagttagelsen af et barn. Det kræver stor takt at iagttage et barn, men det er vigtigt at lære at aflæse, hvad barnet fortæller om sig selv gennem sit ydre, sin gang, sit sprog og hele sin væremåde. Man må aldrig nedstirre et barn, derfor må den studerende øve sig i at iagttage hurtigt, diskret og præcist. Ligeledes skal det være med det værdsættende blik og ikke med det dømmende.

Den studerende begynder med at iagttage hele børnegruppen og leve sig ind i dens liv, ca. 3 uger inde i praktikperioden udvælges et barn, som beskrives detaljeret og objektivt både fysisk, funktionelt, sprogligt, socialt og adfærdsmæssigt i en skriftlig rapport.

Der udarbejdes en praksisbeskrivelse, hvor et hændelsesforløb med en gruppe børn er temaet. I opgaven iagttager og reflekterer den studerende over sin egen pædagogiske praksis.

Som praktiske øve- og formidlingsopgaver er der i denne praktik tilknyttet:

- at føre sanglegen i én uge, med sange og fingerlege.
- at fortælle det eventyr, som den studerende har lært udenad. Harpespil skal indgå.

Desuden føres dagbog over sanglegsforløbet, hvordan gik det de forskellige dage, og hvad er erfaringerne. Dagbogen afleveres til seminariet sammen med en udførlig sanglegsplan med tilhørende historie.

I praktikperioden afholdes ugentlige praktiksamtaler mellem institutionens praktikvejleder og den studerende. Der formuleres mål og delmål for praktikken.

Praktiklæreren fra seminariet kommer på aftalt besøg i løbet af praktikken og der afholdes samtale med praktikvejlederen i børnehaven og den studerende om, hvordan praktikopholdet forløber.

Ved afslutning af praktikopholdet gennemfører vejlederen en afsluttende evaluering med praktikanten og der fremsendes en skriftlig praktikudtalelse til seminariet, med beskrivelse af praktikforløbet, praktikantens evner, udvikling og fremtidige udviklingspotentialer.

Der tages stilling til om praktikopgaven og praktikken som helhed kan godkendes.

Den skriftlige praktikopgave skal desuden godkendes af praktiklæreren på seminariet.

2.3 Pædagogisk fordybelse – iagttagelse, sansning, rytme og formidling

2.3.1 Teoretisk del

2.3.1.1 Sanser

Rudolf Steiners sanselære gennemgås. De tolv sanser med tilhørende organer og nervesystem præsenteres og sættes i sammenhæng med, hvordan de kan stimuleres eller overbelastes hos det lille barn. Sansernes sammenhæng med menneskets tankeliv, følelsesliv og viljesliv gennemgås. Og ligeledes menneskets erkendelsesmåde via sanserne.

Formålet med undervisningen er at udvide forståelsen for barnet som sansevæsen og vigtigheden af at møde det sansende barn pædagogisk rigtigt.

Undervisningen tager udgangspunkt i litteratur af Karl König: *Sanseudvikling og legemserfaring* og Albert Soesmann: *De tolv sanser*.

Perioden afsluttes med en skriftlig opgave om sanserne, hvor den studerende refererer til undervisningen. Opgaven kommenteres og godkendes af underviserne.

2.3.1.2 Iagttagelser fra praktik

Hver enkelt studerende oplæser sin praktikopgave med iagttagelse af et barn. Alle opgaver gennemgås af underviseren og drøftes i klassen, med henblik på at uddrage erfaring og læring. Underviseren supplerer med relevant materiale.

2.3.1.3 Børn med særlige vanskeligheder III, Specialpædagogik II

Kursus i specialpædagogikkens grundprincipper. Formålet er at få en dybere indsigt i de grundlæggende principper for menneskets fysiske og psykiske udvikling for at forstå de lovmæssigheder, man griber ind i med de målrettede pædagogiske tiltag. Der undervises i de terapeutiske tiltag som fx bevægelsesterapi, musikterapi, storytelling eller motiveventyr. Det forventes, at de studerende får en grundindsigt, så de kan trække på disse metoder på en målrettet måde overfor børn med specifikke vanskeligheder.

Der undervises i bogen *Helsepædagogisk kursus* af Rudolf Steiner, hvilket forberedes hjemme gennem læsning af bogen, og perspektiveres ved gennemgang af nyere forskning.

2.3.1.4 Pædagogisk formidling

2. studieår afsluttes med at den studerende skriver en pædagogisk opgave med titlen: "En beskrivelse af Rudolf Steiner-pædagogik i første 7-årsperiode."

Desuden holder den enkelte studerende et 15 min. foredrag, henvendt til en fiktiv gruppe (forældre, kolleger, interesserede, folketingsmedlemmer el.lign.).

Formålet med den skriftlige opgave er at øve skriftlig formidling af pædagogik i et for udenforstående forståeligt sprog. I den mundtlige fremlæggelse øves den studerende i at stå frem for en gruppe af tilhørere med en mundtlig formidling indenfor en given tidsramme, der øves formidling og økonomisering af tid i forhold til indhold.

Det mundtlige foredrag høres af klassen og undervisere, som i fællesskab giver feedback med hensyn til fremtoning, formidling, sammenhæng m.m.

2.3.1.5 Daginstitutionen i samfundet

Kort gennemgang af lovgivningen for etablering af dagtilbud. Gennemgang af de aktuelle muligheder for etablering af børnepasning i privat og selvejende regi og regler for etablering og drift.

Arbejdsmarkedet opbygning, faglig organisering og ansættelsesforhold berøres.

Der orienteres om Rudolf Steiner-daginstitutioner og -skoler i Danmark og globalt. Kort introduktion til den globale situation og gennemgang af antal og geografisk placering af Rudolf Steiner-skoler og -dagtilbud i Danmark. Kort orientering om institutionernes samarbejdsorganisationer.

Det faglige mål er, at de studerende orienteres

- om det historiske og juridiske grundlag for daginstitutionerne i Danmark og
- om samarbejds-mæssige muligheder på tværs af institutioner og landegrænser
- om basale regler for daginstitutioner i Danmark
- om hvor og hvordan de kan søge hjælp og vejledning.

Der undervises ved forelæsninger og samtaler.

2.3.2 Kunstnerisk del

2.3.2.1 Eurytmi

Der undervises i denne periode i eurytmi relateret til de 4 væsensled, de fire elementer, som de fremtræder i naturen og elementarvæsener. Desuden arbejdes med legems- og holdningskorrigerende øvelser.

Se afsnit 1.1.2.1 for en nærmere gennemgang af eurytmiundervisningen.

2.3.2.2 Sprogformning

Der arbejdes med at målrette sproget som formidlingsværktøj.

Se i øvrigt afsnit 1.1.2.2 om undervisningen i sprogformning.

2.3.2.3 Musik

I denne periode arbejdes der udelukkende med instrumentspil på harpe, fløjte og klangspil efter noder og med improvisation.

Den afsluttende prøve på musikundervisning er en individuel prøve i de tre instrumenter, hvor den studerende skal spille sin egen melodi fra sanglegsdigtningen og improvisere. Der skal spilles dels fejlfrit og dels levende og smukt – det vil sige, at den studerende viser, at hun behersker de tre instrumenter og har en evne til at skabe små melodier og melodiforløb på en ubesværet måde.

Der evalueres mundtligt undervejs og skriftligt ved afslutning hvert år.

2.3.2.4 Malning

Der males naturbilleder. Hvad ser jeg, hvad føler jeg? Hvad er mine ydre og indre iagttagelser?

Udgangspunktet er som altid en farveklang, – en farvestemning, som arbejdes frem til et motiv.

Se i øvrigt afsnit 1.1.2.5 for en nærmere gennemgang af undervisningen i malning.

2.3.3 Metodisk del

2.3.3.1 Træsløjd

I denne sløjdperiode undervises der i at fremstille legetøj i træ. Ud fra inspirationsbilleder fremstiller den studerende legetøj ud af tynde som tykke grene. Der fremstilles biler, tog, huse, møller og meget andet. Der bygges videre på de tidligere sløjdperioder og den studerende arbejder fortrinsvis på egen hånd. Efter behov lærer den studerende at håndtere elektrisk boremaskine, håndboremaskine, elektrisk sav, håndsav, høvl mv.

Formålet er at inspirere til senere i arbejdet som pædagog at kunne fremstille enkelt og anvendeligt naturlegetøj.

2.3.3.2 Plantefarvning

Pensum er at arbejde med plantefarvning i teori og praksis, at fremstille en varieret farvekreds i uldgarn, samt indfarvning af silkestof.

Der fortælles først kort om plantefarvningens historie. Derefter gennemgås teoretisk, hvorledes man anvender særlige planter til indfarvning af uldgarn og silkestof og efterfølgende udføres det i praksis.

Der øves praktisk fordybelse i plantefarvningsprocessernes mange facetter: At lytte, at tage del, at hjælpe hinanden, at omsætte teori til praksis.

Det forventes, at den studerende oplever glæden og forundringen ved at se farverne opstå, medens de arbejder. At den studerende kan følge en opskrift, udføre i praksis, hvad vi har talt om, kunne være i et arbejdsfællesskab og forstå vigtigheden af værkstedsdisciplin som forudsætning for et godt arbejdsklima og gode resultater.

Deltagelse i perioden kan give kompetence til at kunne tilrettelægge og overskue et arbejdsforløb og føre processen til færdigt resultat.

Kendskab til nogle vilde planter og lyst til lære flere at kende.

At kunne farve med planter kan bruges sammen med større børn: Gå ud i naturen og finde planter og så gå hjem og farve med dem.

Uld og silke kan farves til at fremstille beklædning, legetøj, dukketeater mm.

Undervisningen foregår som et fællesprojekt, hvor holdet deles i mindre grupper, som siden alle arbejder sammen. Det fælles resultat afhænger af den enkeltes indsats i grupperne.

Ved periodens begyndelse påbegynder alle en arbejdsbog. Her skrives opskrifter og fremgangsmåder efterhånden som de gives. Der levnes plads til de studerendes egne kommentarer til arbejdet. Hver laver et farvekort med alle de forskellige farver, der er blevet lavet i perioden.

Disse bøger og farvekort får læreren når perioden slutter og leverer dem efter gennemsyn tilbage med korrektur af eventuelle misforståelser. Således at optegnelserne er brugbare til et fremtidigt arbejde med plantefarver.

2.3.3.3 Pileflet

Kurvefletning af pil eller andre materialer er et håndværk, som har haft stor betydning tidligere. Det udføres stadig og kan udvikle sig til et fornemt kunsthåndværk.

For pædagogen er det en vigtig færdighed at kunne: Man udvikler sin motorik, fantasi, udholdenhed og kunstneriske evner og har glæden ved at kunne fremstille nyttige og smukke ting af materialer, som kan hentes i naturen og som værktøj behøves basalt kun en kniv.

Som forbilledlig aktivitet er kurvefletning særdeles velegnet, – børnene ser den voksne ivrigt optaget af sit arbejde, som kan foregå udenfor, og ser hvordan de smukkeste kurve i alle størrelser og former trylles frem: små dukkevugger, frugtkurve, brødkurve, brændekurve mmm.

Der undervises i forskellige materials kvaliteter, forskellige former for kurve vises og arbejdets grundprincipper gennemgås og øves. Hver studerende fletter en kurv af pil.

3 Undervisningens indhold 3. år

3.1 Praktik: Pædagogik, ledelse og organisation

I denne praktikperiode er det særlige formål at se institutionen som en helhed og danne sig et overblik over, hvad der skal til, for at institutionen fungerer. Det er desuden vigtigt selv at reflektere over organisation, ledelse og økonomi.

Der udarbejdes en skriftlig rapport, som indeholder følgende punkter:

Institutionens ejerskab og driftsform beskrives og det undersøges og beskrives, hvem der har det overordnede ansvar for institutionens drift og hvem, der ejer institutionens bygninger.

Der redegøres for de økonomiske forhold omkring institutionen. Budget og regnskab. Institutionens indtægter og væsentligste udgifter. Hvordan føres der kontrol med forbruget?

Personalets ansættelsesforhold beskrives. Hvor mange, der er ansat, deres uddannelse, stilling og funktion. Institutionens ledelsesstruktur undersøges. Hvordan er institutionens ansættelsesprocedure og er der en skriftlig eller mundtlig beskrivelse af de ansattes funktioner og ansvarsområder? Hvilke andre aftaler og procedurer er der på skrift eller mundtligt? Hvordan sikres personalets faglige udvikling og hvad er væsentligt for sammensætningen af en personalegruppe?

Hvordan tilrettelægges den pædagogiske hverdag? Hvordan bringes forhold, der relaterer til det enkelte barn, ind i tilrettelæggelsen af de pædagogiske aktiviteter? Hvordan varetages kontakten til forældrene som gruppe og i forhold til det enkelte barn? Hvad er væsentligt for at få dagligdagen til at fungere?

Hvordan arbejdes der med visioner og idéer, samarbejde og ledelse?

Desuden udarbejdes en praksisbeskrivelse, hvor et hændelsesforløb med en gruppe børn er temaet. Den studerende iagttager og reflekterer over sin egen pædagogiske praksis.

I denne periode skal praktikanten indgå i alle institutionens pædagogiske opgaver og øve at overtage ansvaret i enkelte situationer og på specifikke områder.

Af praktiske opgaver skal den studerende i denne praktik

- fortælle eventyr, hvor fløjtespil indgår
- stå for sangle og fingerlege
- deltage i madlavningen
- deltage i planlægningen af årstidsfester
- varetage omklædning af børn og assistance ved toiletbesøg

Endvidere anbefales det, at den studerende gives mulighed for

- at bidrage med et indlæg eller et kunstnerisk indslag på et forældremøde
- at deltage i et bestyrelsesmøde
- at deltage i mindst én forældrekonsultation

I praktikperioden afholdes ugentlige praktiksamtaler mellem institutionens praktikvejleder og den studerende. Der formuleres mål og delmål for praktikken.

Ved afslutning af praktikopholdet gennemfører vejlederen en afsluttende evaluering med praktikanten og der fremsendes en skriftlig praktikudtalelse til seminariet, med beskrivelse af praktikforløbet, praktikantens evner, udvikling og fremtidige udviklingspotentialer.

Der tages stilling til om praktikopgaven og praktikken som helhed kan godkendes.

Den skriftlige praktikopgave skal desuden godkendes af en underviser på seminariet.

3.2 Pædagogen overfor barnet og i samfundet. Menneske- og verdensudvikling

3.2.1 Teoretisk del

3.2.1.1 Øve- og studiemetode

Se 1.1.1.4. for beskrivelse af undervisningen.

På 3. år øves dels med cases fra praktikken, og dels med specialeskrivningsprocessen som iagttagelsesobjekt.

3.2.1.2 Pædagogik

Relations- og tilknytningsteorier fordybes med forståelse for modning eller fastlåsning af barnets udvikling. Metoder til afhjælpning af fastlåsthed formidles og gennemarbejdes i samtale i klassen. De studerendes egne iagttagelser fra praksis bruges som cases.

Forskellige psykologiske udviklingsfænomener gennemgås og reflekteres.

Det forventes at den studerende udvikler sine evner til at se, hvor børn sidder fast i deres udvikling. Og evnen til at finde vejen til at få barnet ud af dets fastlåsthed øves.

Som udøvende pædagog skal den studerende være i stand til at identificere udviklingsmæssige problematikker hos barnet og have pædagogiske redskaber til at understøtte en mere hensigtsmæssig udvikling.

Der undervises ved forelæsninger og samtaler.

I en følgende periode arbejdes ud fra tekstsamlingen *Det lille barns væsen* af Rudolf Steiner, hvor han taler om barnet fra fødsel til 7 år. Der arbejdes med forståelse af barnets sjælelig-åndelige væsens sammenhæng med det fysiske legeme og livslegemets kræfter. Livslegemets fire forskellige formkræfter gennemgås. Emner fra uddannelsens øvrige pædagogikperioder tages op efter de studerendes behov og ønsker.

Denne periode bidrager med en pædagogisk fordybelse, og der gives mulighed for repetition af de emner, der ønskes. Perioden fungerer som forberedelse til specialeskrivning og det videre studie af pædagogik.

Der benyttes en bred variation af undervisningsformer efter behov: Samtaler, læsning af tekster, forelæsninger, gruppearbejde og selvstudier i tekstsamlingen.

3.2.1.3 Pædagogiske begreber og retninger

I undervisningen præsenteres et udvalg af begreber og teori med udgangspunkt i den almene pædagogiske praksis. Disse sammenholdes med begreber fra Steinerpædagogikken.

Udgangspunktet er barnet, dets udvikling, pædagogens handlingsmuligheder samt begreber relateret til arbejdet med PPR og forvaltning.

Undervisningens metode er en vekslen mellem oplæg, klasse- og enkelt-refleksion samt pædagogiske cases der analyseres, reflekteres og fremlægges i grupper ud fra den præsenterede teori.

Tilknyttet litteratur af Susan Hart, Lev Vygotsky, Peter Fonagy, Daniel Stern og Louise Klinge med begreber som eksempelvis *den neuroaffektive trekant, selvagens, zonen for nærmeste udvikling, mentalisering, arousal, relationskompetence, pædagogisk kvalitet og læringsmiljø samt stilladsering*.

3.2.1.4 Børn med særlige vanskeligheder IV

Der arbejdes nu efter uddannelsens sidste praktikperiode videre med faget som beskrevet under 2.1.1.4. De studerende medbringer alle mindst én case om et barn med særlige vanskeligheder – iagttagelser af barnet, evaluering af institutionens tiltag i anledning af problemerne og en evaluering af, om der kunne være andre måder at møde og håndtere problemstillingen på, om den er tilstrækkeligt belyst, om der kunne være differentialdiagnoser.

De studerende får således en træning gennem ca. 25 cases i at konferere og beslutte tiltag for et barn med problemer. Samarbejdet med forældrene i sådanne sager indgår i undervisningen.

3.2.1.5 Steiners idéhistoriske grundlag II

En gennemgang af Steiners filosofi og pædagogik i forhold til de herskende filosofiske og pædagogiske strømninger i hans samtid. Faget gennemgår moderne pædagogiske teorier (herunder Reformpædagogikken) og nyere pædagogiske teorier f.eks. den postmoderne pædagogiske retning med blandt andre *John Dewey*. Fokus er særligt på Steiners samtid (det tyvende århundrede), med *antroposofiens* skabelse i kølvandet på den tyske idealisme. Undervisningen vil også se på de centrale filosofiske temaer for Steiners samtid, b.la. *frihed*, *subjektivitet*, *bevidsthed* og *selvbevidsthed*. Centrale filosoffer vil også blive gennemgået for at forstå det filosofiske bagtæppe Steiner udvikler sine teorier op imod, her tænkes særligt på *Herbart*, *Nietzsche* og *Schopenhauer*. Endelig vil Steiners egen retning i antroposofien (*etisk individualisme*) blive gennemgået og analyseret i forhold til de førnævnte tematikker og filosoffer.

Mål for undervisningen: At forstå den filosofiske og pædagogiske kontekst som Steiner formulerer sit begrebsapparat i. At gøre den studerende i stand til at sammenholde Steiners filosofiske og pædagogiske teorier om antroposofien med den moderne og postmoderne filosofi og pædagogik (særligt reformpædagogikken).

3.2.1.6 Æstetik

Faget giver først en introduktion til det æstetiske begreb, som det blev defineret af Alexander Baumgarten i værket *Aesthetica* i 1758. Den studerende vil blive præsenteret for de æstetiske principper i Steiners pædagogik, som bygger på Frederich Schillers æstetiske teori. Herefter vil der være en detaljeret gennemgang af det æstetiske begreb hos Schiller i værket *Menneskets æstetiske opdragelse*. En gennemgang af, *hvordan* Steiner tager Schillers tanker op i sin egen udformning af sine pædagogiske anvisninger, med særligt fokus på *skønhed* og *kunst* i opdragelsen og undervisningen. Schiller og Steiner har det fælles mål at skabe et frit menneske, hvorfor også deres frihedsbegreber vil blive gennemgået nærmere i undervisningen. Som grundbog benyttes værket *Den æstetiske revolution: skønhed og frihed hos Kant og Schiller af Morten Haugaard* (2005).

Mål for undervisningen: At give et dybdegående indblik i Schillers æstetiske teori, som en forståelsesramme for Steiners pædagogik, hvori *æstetik* og *skønhed* indgår som bærende søjler.

3.2.1.7 Menneske-, jord- og verdensudvikling

Undervisningen er delt i to perioder. I den første periode gennemgås verdens, jordens og menneskets udvikling fra begyndelsen og frem til nu i meget korte træk, – som et overblik, set ud fra et åndsvidenskabeligt synspunkt.

I anden periode gennemgås de såkaldte kulturperioder: Indien, Persien, Ægypten, Grækenland og Rom fra et materialistisk og åndsvidenskabeligt synspunkt.

Undervisningen former sig, så den studerende oplever udviklingslove i åndslivet og kulturlivet og i det enkelte menneske. Det lille barns udvikling som en hurtig gentagelse af den store udvikling. Det forventes at den studerende skaffer sig et overblik over stofområdet og et grundlag for at forstå udviklingslovmæssigheder.

Den tilknyttede litteratur er: Rudolf Steiners *Videnskaben om det skjulte*.

Faget giver perspektiver på, hvad et menneske er, hvor det kommer fra, og hvilke udviklingsmuligheder det har. Det giver en forståelse for mineralverdenens, planter, dyrs, planeters og stjerners opståen, udvikling og deres forhold til mennesket.

Den studerende bliver bekendt med det synspunkt, at mennesket er et åndeligt væsen med en meget lang udvikling bag sig og foran sig, og at jorden går gennem flere inkarnationer; og at menneskets og verdens udvikling er tæt sammenvævede.

Emnet udvikler den studerendes respekt for andre menneskers individualitet og skæbne, og over for naturriggerne. Kompetencen til at kunne opdrage med ærefrygt over for det enkelte barn; kunne give det styrke til at kunne gennemleve sin skæbnevej. Mod og livsglæde ved bevidstheden om, hvor stor, rig og betydningsfuld verden er, og hvor vigtig det enkelte menneskes liv og indsats er.

Der undervises ved forelæsninger og gruppearbejde med tekstlæsning og samtaler omkring stoffet. Der er ikke et fast pensum m.h.t. læste og gennemgåede antal sider, – men i forhold til, at der gives et overblik over jordens og menneskets udvikling.

3.2.1.8 Intuitionskræfter

Dette er en fortsættelse af 2.1.1.12 om erkendelsespraksis, idet begrebet intuition undersøges både etymologisk, kulturelt og som fænomen. Der foreslås forskellige metoder til en bevidst skærpelse af intuitionsevnen.

Intuitionen kan vise sig at være et (af flere) uundværligt pædagogisk og socialt redskab.

Den studerende bibringes forståelse for intuitionen som redskab og muligheden for selv at fortsætte og videreudvikle sine intuitionskræfter.

Her er ingen forventninger om, hvad den studerende skal kunne, men blot at denne har forstået emnet.

Der undervises ved forelæsninger og dialog, med god plads til spørgsmål og gennemgang af metoder.

3.2.1.9 Jura

Der undervises i:

- Magtens tredeling og dens institutioner (lovgivende, udøvende og dømmende)
- Forvaltningsret
- Familieret
- Indberetnings- og tavshedspligt
- Dele af serviceloven og dagtilbudsloven

Undervisningen foregår som forelæsning og samtale.

3.2.1.10 Ledelse og organisation

Ikke alle pædagoger bliver ledere, men mange kommer ud for at skulle være leder i større eller mindre sammenhænge og i kortere eller længere tidsrum. Desuden er en vis indsigt i ledelse og organisation nødvendig for selvstændige, innovative medarbejdere.

Undervisningen berører 3 temaer, og giver den studerende indsigt i og redskaber til:

- At opdage og understøtte egne lederkompetencer
- At være innovative i forholdet ledelse/medarbejder
- At kende forskellige organisationsformer og kunne forholde sig reflekterende hertil.

Undervisningen forgår med oplæg fra de studerende selv ud fra erfaringer fra praktik, som forelæsning, samtale og med øvelser.

3.2.1.11 Forældresamarbejde

Undervisningen omfatter

- Præsentation af emnet og praktiske erfaringer
- At skabe et værdigrundlag for børn, forældre og ansatte
- Forældresamtaler
 - Den indledende samtale – forventningsafstemning
 - Den daglige kontakt
 - De skemalagte samtaler
 - Forældreindkaldt samtale
 - Pædagogindkaldt samtale

- Den vanskelige samtale

Rollespil og cases anvendes.

Der er god tid til spørgsmål, refleksioner, erfaringer fra praktikker og samtale.

3.2.1.12 Anatomi og fysiologi III

Perioden fortsætter undervisningen i anatomi og fysiologi på første år, se 1.3.1.11. Det menneskelige fosters udvikling fra zygote til ca. 12. fosteruge gennemgås grundigt.

3.2.1.13 Helseeurytmi

Med udgangspunkt i Rudolf Steiners menneskebillede vil de studerende få indblik i nogle af de grundtræk som kan ses i udviklingsforstyrrelser og i sygdomme. Desuden vil undervisningen indeholde øvelser som kan give den studerende en oplevelse af helseeurytmi som behandlingsform.

Dette er relevant, da helseeurytmi er en behandlingsmetode, man bruger inden for Rudolf Steiner-pædagogikken, og derfor skal pædagogerne vide, hvornår det er relevant at henvise til helseeurytmi, og kunne vejlede forældre og medarbejdere om at søge hjælp, hvis der opstår sygdomme eller ses udviklingsskavanker.

Den studerende skal ikke tilegne sig disse øvelser, men skal blot have kendskab til behandlingsmetoden. Der ud over kan den studerende, der engagerer sig i øvelserne og deltager aktivt, opnå en oplevelse af og få en egen erfaring om metoden.

3.2.1.14 Antroposofisk Selskab og Den Frie Højskole for Åndsvidenskab

Formålet med undervisningen er, at de studerende kender den sammenhæng, Rudolf Steiner-pædagogikken er stillet ind i, – og hvad der ligger bag den som kilde.

Der fortælles om grundlæggelsen af Antroposofisk Selskab og om nygrundlæggelsen ved det såkaldte julestævne i 1923/24. Om den ideelle baggrund og organisationen af Den Frie Højskole for Åndsvidenskab med opdeling i Almen antroposofisk Sektion og en række fag-sektioner, deriblandt en pædagogisk sektion, og om hvilken betydning selskabet og højskolen har i verden og i Danmark i dag. Endvidere orienteres om den antroposofiske skole for voksne, dens betydning og opgaver.

I undervisningen fortælles der frit, der stilles spørgsmål, så der opstår en samtale mellem studerende og underviseren.

3.2.1.15 Studierejse

Studierejsen går til Goetheanum, som ligger tæt ved Basel i Schweiz; stedet er et åndsvidenskabeligt studie- og kulturcenter for det internationale antroposofiske arbejde på en lang række fagområder og internationalt hjemsted for Antroposofisk Selskab og Den Frie Højskole for Åndsvidenskab.

I centrum for studierejsen er særligt samtale med ledelsen af det pædagogiske udviklingsarbejde, den centrale bygnings og områdets arkitektur og kunstneriske udsmykning og desuden det faglige og kunstneriske indhold i den konference på stedet, som er aktuel på rejsens tidspunkt. Desuden besøges en børnehave.

Studierejsen forberedes ved, at der holdes forelæsning om Goetheanum's arkitektur og bygningens billedrige vinduer med farvet glas. Der undervises i arkitektoniske formers virkning alment og i goetheanistisk arkitektur, ligesom de farvede vinduers motivkreds gennemgås.

Formålet med studierejsen er, at de studerende oplever det internationale miljø og ser praktisk anvendelse af antroposofien, som man ikke kan se i Danmark. Der åbnes for, at de studerende senere vil deltage i internationale pædagogiske konferencer, ligesom det sociale fællesskab i klassen styrkes.

Udbyttet kan bl.a. aflæses af en artikel, de studerende skriver til tidsskriftet *Antroposofi* efter rejsen.

3.2.2 Kunstnerisk del

3.2.2.1 Eurytmi

I undervisningen lægges der vægt på øvelser, der udvikler nærværet hos den studerende fra at være til stede hos sig selv til **samtidig** at være i helheden. Mennesket ses som mikrokosmos i makrokosmos ("fra det lille til det store").

Øvelserne understøtter temaet, hvor pædagogen ser på sig selv og sin ageren overfor barnet og i fællesskabet.

Der udarbejdes i grupper et afsluttende eurytmiprojekt, som fremføres ved en forestilling for hele seminariet og som bedømmes af censor.

Se i øvrigt afsnit 1.1.2.1.

3.2.2.2 Sprogformning. Eventyrfortælling

Der arbejdes videre med den episke fortællestil i folkeeventyret.

Den studerende vælger fra et udvalg af folkeeventyr, det eventyr han/hun vil lære og fremføre.

Der undervises i grupper og samlet og den enkelte korrigeres.

3.2.2.3 Sprogformning. Afsluttende drama

Klassen finder sammen med underviseren frem til indhold og form på et dramatisk underholdende forløb, som markerer uddannelsens afslutning. Indhold og form skal have en kvalitet, der opfylder kravene til at en større forsamling er underholdt på en festlig måde på et tilfredsstillende kunstnerisk niveau, hvor alle i klassen kan bidrage.

Formålet er at øve fantasi, samarbejde, tolerance, mod, at kunne overvinde sig selv. Udvikle humor og alvor med sans for kunstnerisk kvalitet og at gøre afslutningen festlig.

3.2.2.4 Kor

Der henvises til beskrivelsen i afsnit 1.1.2.4.

3.2.2.5 Modellering

Der arbejdes med de formende processer som gør sig gældende i fosterudviklingen. Derved understøttes undervisningen i anatomi og Fysiologi III.

Der henvises endvidere til afsnit 1.1.2.5.

3.2.2.6 Malning

Ved at benytte maleøvelserne, som er blevet gennemgået i de tidligere maleperioder og den opnåede praktiske erfaring med maleprocessen, males et eventyrmotiv, som udstilles på den afsluttende maleriudstilling på seminariet.

En given eventyrsituation omsættes til en farveklang af en, to eller tre farver og derudfra arbejdes gennem en specifik 7-delt proces, som er øvet i tidligere maleperioder, frem til motivet.

For en nærmere beskrivelse henvises til afsnit 1.1.2.6.

3.2.3 Metodisk del

3.2.3.1 Eventyrfortælling

Kulminationen på de tidligere undervisningsperioder i eventyrfortælling.

Den studerende indøver et selvvalgt folkeeventyr.

Formålet er at befæste evnen til at kunne formidle for børn og at øge den studerendes repertoire af eventyr.

Undervisningen afsluttes med en opførelse af de valgte folkeeventyr for klassen, lærer og censor.

Fremførelsen vurderes og kommenteres og censor bedømmer godkendt eller ikke godkendt.

3.2.3.2 Specialeindbinding

Den studerende laver omslaget til sit speciale. Der undervises i japansk indbinding, grafisk fremstilling af en forside, og i hvordan en bog nemt kan fremstilles.

Formålet er, at specialet kan fremstå med et smukt og færdigt udtryk og at lære den studerende en enkel indbindingsmetode, som kan bruges i mange sammenhænge.

III Specialet

1 Krav til specialet

Specialet har en skriftlig del og en kunstnerisk del.

I den skriftlige del af specialet fordyber, forstår og formidler den studerende et selvvalgt emne indenfor det pædagogiske felt og demonstrerer samtidig sin indsigt i Rudolf Steiner-pædagogik.

I den kunstneriske del fremviser den studerende sine evner til at være i en kunstnerisk proces gennem et selvvalgt kunstnerisk/håndværksmæssigt arbejde.

Den skriftlige del af specialet skal indeholde 3 dele:

- En indledning med en præsentation af emnet, en begrundelse for, hvorfor netop det emne er valgt og en beskrivelse af hvilke spørgsmål, der vil blive undersøgt i specialet og hvordan (problemformulering og afgrænsning af emne)
- En redegørelse for emnet med beskrivelser, refleksioner og vurderinger (dokumentation/argumentation/fortolkning/perspektivering)
- En konklusion som resumerer, hvad undersøgelsen er kommet frem til (besvarelse af spørgsmålene fra indledningen og perspektivering)

Specialets omfang skal være 28-32 sider (ca. 2800 anslag pr. side inkl. mellemrum).

Forklarende tegninger og diagrammer tæller med i sideopgørelsen.

Illustrationer er velkomne, men tæller ikke med i sideopgørelsen.

Forside, indholdsfortegnelse og litteraturhenvisninger tæller ikke med i sideopgørelsen.

Det skriftlige speciale skal præsenteres ved et foredrag af 45 minutters varighed.

Den kunstneriske del af specialet kan vælges inden for følgende områder:

- Maling: Malerier i plantefarve/akvarel ud fra Goethes/Steiners farvelære. Ved bedømmelsen lægges vægt på: Flader, komposition, farveharmonier, og at der er tilstræbt et objektivt forhold til farver og motiv. At billedet er kommet til en kunstnerisk og håndværksmæssig færdiggørelse.
- Modellering: Skulptur i brændt ler, sten eller træ, eller evt. efter aftale andre lignende faste materialer.

I bedømmelsen lægges vægt på: Egen idé – udgangspunkt. Skulpturelt tænkt og udført? Er arbejdet gennemført med omhu (flader) og håndværksmæssig forsvarlighed?

- Musik/sangleg: Et helt sanglegsforsløb digtes og melodier laves til en del deraf (min. 4 sange og 3 fingerlege).

I bedømmelsen lægges vægt på: Bevægelserne og fremførelsen. Rytmen i helheden (sammenrækning og udvidelse). Digtingens rim og rytme. Billede og lyde i digtningen. Melodiforløbet; sangbarhed, pentatonik og nednotering.

- Praktisk pædagogik:
 - Dukketeater med stådukke, hånddukker eller marionetdukker.

Der fremstilles egenhændigt dukker til en valgt eller selvdigtet historie og der laves scenografi til. Forestillingen opføres.

- Legetøj.
Fremstilling af dukker og/eller dyr til barnet 0-7 år. Sy, hækle, strikke, filte, snitte, flette eller andet håndværk. I naturmaterialer som f.eks. uld, bomuld, silke, træ eller ting fra naturen. Der lægges her også vægt på holdbarhed.

I bedømmelsen lægges der vægt på: Er der plads til barnets fantasi? Anvendelighed, proportioner og farver, håndværksmæssig udførelse, materialevalg i forhold til anvendelighed og form; udtryk, enkelhed, liv og sjæl.

Ved en eventuel fremførelse ses der på bevægelse og føring af dukker/dyr og den sproglige udformning med stemmeføring, tempo, pauser og indlevelse.

Ved fremførelse ses der også på scenografi og opstilling i bordspil samt teaterudformning ved hånddukketeater og marionetteater. Der lægges vægt på pladsen til barnets fantasi, materialevalg, form og farve samt anvendelighed.

- Eurytmi: Udarbejdelse af rumform og gebærder til en tekst.

I bedømmelsen lægges vægt på: At man er forbundet med det, man gør. Om bevægelsen er gennemført og gennemstrømmet. Hvordan udføres overgange, former, formføring og proportioner i rummet. Udtrykker oplevelsen sig i bevægelsen.

- Sprogformning: Fremførelse af digte eller anden tekst.

I bedømmelsen lægges vægt på: At den studerende kan stå inde for teksten og fremførelsen – skal have gjort det helt til sit eget. Det, der fremføres, skal ud i rummet i gebærder og sproget.

- Sløjd: Snittet arbejde eller snedkerarbejde i træ: F.eks. dukkehus, møbler, dyr, dukker, bondegård, stald eller andet relevant til en børnehave.

I bedømmelsen lægges vægt på: Udførelsen. Design. Overensstemmelse mellem form og funktion. Proportioner. Formsprog (uorganisk – organisk, konkav – konveks, spænding – afspænding). Valg af materiale. Finish.

- Pileflet

2 Evaluering af og feedback på specialet

En censor og en underviser bedømmer specialet.

Der lægges vægt på, om den studerende har fordybet sig, har arbejdet nok, om den studerende er inderligt forbundet med arbejdet, om det er selvstændigt, om den studerende kan forme og formidle. Der gives en skriftlig bedømmelse ud fra 7-trinsskalaen. Teksten som karakteriserer skalaen, er dog formuleret anderledes end den alment kendte. (se s. 51)

Der gives én bedømmelse for den mundtlige og den skriftlige del tilsammen og én for den kunstneriske del.

Bliver specialet ikke godkendt, er der mulighed for at forbedre det ved at tilføje evt. mangler eller lave noget om.

I dagene efter specialefremlæggelsen får den studerende feedback i en samtale med en underviser.

Emnerne for den skriftlige og kunstneriske del af specialet anføres i afgangsdiplomet.

IV Undervisnings- og arbejdsformer

1 Undervisning

Uddannelsen er praksis- og procesorienteret. Det tankemæssige/teoretiske stof bearbejdes i samtaler og fordybes i de kunstneriske og metodiske fag.

I alle fag tilstræbes en kunstnerisk undervisningsform, man

- iagttager (en tanke, en tekst, en handling, et produkt)
- reflekterer enkeltvis og i fællesskab over det iagttagne
- tænker, skaber, handler derefter videre ud fra den vundne erfaring.

På grund af denne kunstneriske arbejdsmetode er det nødvendigt for den studerende at være til stede ved alle lektioner.

2 Arbejdsformer

I undervisningen arbejdes med

- Forelæsninger
- Klasseundervisning
- Værkstedsarbejde
- Gruppearbejde
- Øvelser
- Foredrag ved de studerende
- Dukketeater og skuespil
- Praktik

3 Evaluering og feedback

Undervisningen foregår i relativt små klasser (20-30 studerende), underviseren har således mulighed for gennem samtale at have kontakt med den enkelte studerende og derigennem vurdere om undervisningen er forstået og svarer til læringsmålene.

Det er altid muligt for de studerende at stille spørgsmål og kommentere undervisningen.

Mange undervisningsforløb afsluttes med fælles mundtligt tilbageblik, evaluering og feedback.

I en række fag afgives prøve eller afleveres en skriftlig opgave, som bedømmes og kommenteres af underviseren eller af underviser og censor. Det fremgår af fagbeskrivelserne og afsnittet om obligatoriske opgaver, hvilke fag det er.

På 1. år har alle studerende en individuel samtale med en underviser, hvor seminariets vurdering af studieforløbet præsenteres for den studerende, som også evaluerer sin egen læreproces og undervisningen.

På 2. år afholdes ligeledes individuelle samtaler. Samtalen er en midtvejsstatus, hvor de faglige og personlige udfordringer viser sig, og det drøftes hvordan de kan imødekommes.

På 3. år giver den studerende en skriftlig vurdering af hele studieforløbet.

4 Obligatoriske opgaver og deres formål

Opgaver læses og kommenteres skriftligt af underviseren. Hvor opgaven bedømmes af censor er dette anført.

1. år Teoretiske fag:

"De første dage"

1-2 sider skriftligt referat af iagttagelser og oplevelser.
Formålet er at øve sig i at beskrive en situation og sine iagttagelser og følelser skriftligt.

Antroposofi I - Menneskets tre led

2 sider skriftligt referat af den mundtlige undervisning og den læste tekst (i bogen *Teosofi*) i egen formulering.
Formålet er at øve sig i at læse, tænke over og forstå antroposofi, gøre stoffet til sit eget og formulere det med egne ord.
Opgaven bedømmes af underviseren og af censor som godkendt/ikke godkendt.

Rudolf Steiners biografi

2 sider skriftligt arbejde, som viser at den studerende har forstået omfanget og betydningen af Rudolf Steiners livsværk. Opgaven må gerne have et kunstnerisk udtryk.

Pædagogikopgave I

Skriftlig opgave. Den gennemgåede litteratur og stoffet fra undervisningen refereres og reflekteres. Den studerende øver at nærlæse, tilegne sig og med egne ord gengive pædagogisk stof.
Omfanget er frit, hvorigennem den studerende øver selv at bedømme, hvornår teksten er fyldestgørende.
Opgaven bedømmes af censor som godkendt/ikke godkendt.

Antroposofi II - Menneskets væsen

2 sider skriftlig gengivelse af den mundtlige undervisning og den læste tekst (i bogen *Teosofi*) i egen formulering.
Formålet er at øve sig i at læse, tænke over og forstå antroposofi, gøre stoffet til sit eget og formulere det med egne ord.
Opgaven bedømmes af underviseren og af censor som godkendt/ikke godkendt.

Pædagogikopgave II - Børnetegninger

Skriftlig opgave. Undervisningen i børnetegninger og barnets fysiske- og hukommelsesudvikling refereres og reflekteres.
Omfanget er frit, hvorigennem den studerende øver selv at bedømme, hvornår teksten er fyldestgørende.

Barnet fra fødsel til 3 år

Skriftlig opgave 1-1½ side. Hvad betyder nærværet for barnets bevægelsesudvikling. Formålet er at sammenfatte undervisningens centrale tema i en selvstændig fremstilling.

Specialpædagogik - Referat

Skriftligt referat af undervisningens gennemgang af forskellige typer af udviklingsforstyrrelser hos børn og egne refleksioner.
Formålet er at den enkelte har et referat af stoffet og det øves at skrive med orden og struktur.

1. år Kunstneriske fag:

Maleri – Goethes farvekreds

Goethes farvekreds males.

Formålet er at øve maleriets teknik, nuancere farverne og få alle nuancer i niveau. Få en helhedsopfattelse af billedfladen.

Musik – Digtning af fingerleg

Fingerleg digtes og koreograferes.

Formålet er at udvikle evnerne til at få ideer, at digte og forme fingerlege til børn. Desuden at have en selvkomponeret fingerleg med i praktik.

Eurytmiopgave

Skriftlig opgave, hvor den studerende

- beskriver én eller to øvelser
- beskriver erfaringer og oplevelser
- beskriver det lærte, som er væsentligt for den fremtidige opgave som pædagog

Formålet med opgaven er, at den studerende bliver bevidst om egne lærerprocesser og kan sætte den kunstneriske evnedannelsesproces i sammenhæng med livet som pædagog.

1. år Metodiske fag:

Uldforarbejdning

Efter 1 uges arbejde med uld i talrige

forarbejdningsprocesser beskrives det håndværksmæssige i en arbejdsbog.

Formålet er at øve iagttagelse og beskrivelse og at sikre, at alt er forstået. Arbejdsbogen er desuden en hjælp til fremtidigt brug.

Fremstilling af bordspil

Til et selvvalgt remseeventyr, der fremføres som bordspil, fremstilles figurer (dukke, dyr, scenografi). Eventyret læres udenad og spilles for et publikum af medstuderende.

Formålet er at kunne løse denne pædagogiske opgave, som skal udføres i praktikken.

1. år Praktik

Der er 2 praktikperioder på 1. år, hvor der udføres en række praktiske opgaver, som har til formål at kæde den teoretiske læring sammen med den praktiske hverdag og at afprøve færdigheder i praksis. Desuden 2 skriftlige opgaver om henholdsvis Leg og Børneiagttagelse. Opgaverne bedømmes af praktikvejleder og seminariets praktiklærer som godkendt/ikke godkendt. For opgavebeskrivelser se 1.2 og 1.4.

2. år Teoretiske fag:

Pædagogikopgave III –
Menneskekundskab

Skriftligt gengives indholdet af hvert af lærebogens 14 kapitler med egne ord, egne tanker derom tilføjes.

Omfang er 1/3 side pr. kapitel.

Formålet er at vise forståelse af stoffet og øve at formulere baggrunden for åndsvidenskabelig pædagogik kort.

Antroposofi III -
Erkendelsesteori

1-2 sider skriftlig opgave. Den studerende vælger noget fra undervisningen som har gjort et særligt indtryk, eller som er gådefuldt. Det kan være bestemte tanker eller iagttagelser, som den studerende ønsker at bevæge, udvikle og udforme skriftligt. Det er vigtigt, at det er et anliggende, der ligger den studerende på sinde at gå i dybden med. Det valgte emne sættes i forbindelse med pædagogikken. Formålet med opgaven er at øve færdighed i at trække det væsentlige ud af et stof og reflektere over det. Vise forståelse af frihedsbegrebets betydning for pædagogikken.

Den spirituelle baggrund for
årstidsfester I og II

Opgaverne er skriftlige referater af undervisningen. Den studerende skal redegøre for sammenhængen mellem årets gang i naturen og naturfænomener og menneskets indre sjælelige-åndelige tilstand, og hvordan de kristne højtiders spirituelle indhold kan ses i denne sammenhæng. Formålet er at den studerende øver at give et referat af undervisningen med egne refleksioner, samt at det vises, hvordan stoffet er modtaget.

Pædagogik IV - Sanser

Skriftlig opgave. Undervisningen refereres. De 12 sanser skal behandles. De fysiske sanseorganer gennemgås – hvad formidler organet og hvilken betydning har det i barnets udvikling. Formålet er at øve skriftlig formidling, fæstne stoffet og vise forståelsen.

Pædagogik V - Formidling

En mundtlig og skriftlig formidling af Rudolf Steiner-pædagogik til en bestemt målgruppe. Formålet er at gøre sig klart, hvad essensen i pædagogikken er og hvordan dette kan formidles under hensyntagen til, hvem man henvender sig til. Desuden øves at tale for en forsamling. Den skriftlige opgave bedømmes af censor som godkendt/ikke godkendt.

Referater af mundtlige
specialefremlæggelser

Ved 3. års specialefremlæggelser uddrages essensen af hver skriftligt. Formålet er at øve opmærksomheden ved at lytte og udtrække det væsentlige.

2. år Kunstneriske fag:

Musikprøve – Sanglegsdigtning

I undervisningen udvikles evnerne til at digte og komponere nye sanglege og fingerlege til børnehaven/vuggestuen. Mod og evner til at improvisere små fingerlege og vers udvikles til at bruge som pædagogisk middel. Til prøven vises egen komposition af sang og bevægelse. Kompositionen skal afleveres på noder og synges. Prøven består, når læreren vurderer, at der er opnået den nødvendige sikkerhed.

Musikprøve – Instrumental

Der spilles selvkomponerede melodier som er lært udenad samt improviseres enkle melodier til brug i børnehaven/vuggestuen til eventyr, bordspil, sangleg, årstidsfester samt som pædagogisk middel. Fløjte, klangspil og børneharpe skal beherskes på det niveau, der er brug i det pædagogiske arbejde.
Prøven består, når læreren vurderer, at der er opnået den nødvendige sikkerhed.

2. år Metodiske fag:

Stor dukke

Alle studerende fremstiller selv en stor dukke i stof og fyldt med uld. Kvaliteten af det håndværksmæssige og æstetiske skal godkendes af læreren. Formålet er, at den studerende kan fremstille en dukke, der egner sig til og kan tåle at blive brugt i en børnegruppe.

Marionetdukke

Formålet med at sy en enkel marionetdukke i naturmaterialer er at kunne lave marionetdukker til eventyrforestillinger og bordspil i børnehaven/vuggestuen samt til brug som pædagogisk middel. Derudover indgår marionetdukken i en offentlig eventyrforestilling som opsættes på seminariet.

Eventyrfortælling

Et folkeeventyr læres udenad.
Formålet er at øve fortællekunsten.
Der aflægges prøve, som består, når læreren vurderer, at der er opnået den nødvendige sikkerhed.

Bevægeligt billede

Et billede, hvori elementer kan bevæges med forskellige teknikker fremstilles og godkendes.
Formålet er et øve fantasiudvikling, tegnekunnen, farvebehandling, teknisk/praktisk tænkning i et billede, som bruges af og med børn.

Julemarionetspil

Formålet er at øve at indgå i et teamarbejde og at få en forestilling med given tekst og scenografi til at fungere med dukker, sang, musik og belysning. Der optrædes med flere forestillinger med op til 70 børn og voksne.
Forestillingen bedømmes af censor som godkendt/ikke godkendt.

Plantefarvning

En arbejdsbog udarbejdes. Formålet er skriftligt at beskrive en proces og have anvisninger til fremtidigt arbejde.

Kurv i pileflet

Der fremstilles en kurv i pil, som godkendes af lærer.
Formålet er at kunne være forbillede for børn med brugbare håndværksmæssige færdigheder.

2. år Praktik

Der er 1 praktikperiode på 2. år, hvor der udføres en række praktiske og teoretiske opgaver, som har til formål at kæde den teoretiske læring sammen med den praktiske hverdag og at afprøve færdigheder i praksis. Opgaverne bedømmes af praktikvejleder og seminariets praktiklærer som godkendt/ikke godkendt. For opgavebeskrivelser se 2.2.

3. år Teoretiske fag:

Organisation, ledelse og økonomi

Opgaven er et mundtligt foredrag på 20 min. med efterfølgende spørgsmål fra klassen.

Foredraget skal indeholde en beskrivelse af den institution, hvor den studerende har været i praktik, en redegørelse for institutionens organisatoriske opbygning, samarbejdspartnere og lovgivning i forbindelse hermed, en reflekteret beskrivelse af organisation af det pædagogiske arbejde og af samarbejdet i personalegruppen og med forældre.

Formålene med opgaven er

- at den studerende kan danne sig et overblik over, hvad der skal til, for at en institution kan eksistere
- at den studerende kan få et indtryk af, hvor forskelligt opgaven at drive og lede en institution kan udføres, samt kan samle gode idéer til egen fremtidig praksis
- at den studerende øver sig i mundtlige oplæg som forberedelse til forældremøder etc.

Speciale/skriftlig del

Specialet er en 30 siders skriftlig opgave om et selvvalgt tema med pædagogisk relevans.

Emnet skal indeholde en beskrivende, en reflekterende og en konkluderende del. Teksten skal underbygges af mindst 5 fyldige cases fra egne erfaringer med børn. En tredjedel af specialet skal desuden indeholde en redegørelse for Rudolf Steiner-pædagogik.

Det skriftlige speciale præsenteres i et foredrag af 45 minutters varighed, hvor der lægges vægt på den mundtlige formidlingsevne.

Specialet vurderes af en underviser og censor efter 7-trins skalaen.

Formålet med den skriftlige del af specialet er, at den studerende fordyber, forstår og formidler et selvvalgt område indenfor det pædagogiske felt, samt demonstrer sin indsigt i Rudolf Steiner-pædagogik.

3. år Kunstneriske fag:

Maleri

Maleri med eventyr-motiv efter eget valg.

Formålet er at øve fantasi, selvtillid, selvstændighed og at kunne færdiggøre en opgave.

Eurytmi-forestilling

Opgaven er at udarbejde øvelser til et scenisk kunstnerisk udtryk – en forestilling.

Øvelsernes indhold er mennesket som mikrokosmos i makrokosmos (sprogets lyde i sammenhæng med dyrekreds og planeter).

Formålet med opgaven er at bringe årenes øvelse i sociale færdigheder til et socialt kunstværk gennem den enkeltes

transformationsevne legemligt, sjæleligt og åndeligt.
Forestillingen bedømmes af censor som godkendt/ikke godkendt.

Speciale/kunstnerisk/håndværks del

Specialet rummer udover den skriftlige del enten en kunstnerisk eller en håndværksmæssig del.
Det kunstneriske/håndværksmæssige speciale er et selvvalgt arbejde inden for de kunstneriske eller håndværksmæssige fagområder, der undervises i.
Formålet med det kunstneriske speciale er, at den studerende viser at han/hun til en vis grad behersker den pågældende kunstarts/håndværks udtryksform, og fremviser evner til at være i en kunstnerisk proces.
Specialet vurderes af en underviser og censor efter graderet skala.

Drama/afslutningsspil

Klassen opfører et drama eller en revy el.lign. ved afslutningsfesten.
Formålet er at øve fantasi, samarbejde, tolerance, mod og at kunne overvinde sig selv. Udvikle humor og alvor med sans for kunstnerisk kvalitet og at gøre afslutningen festlig.

3. år Metodiske fag:
Eventyrfortælling

Som på 2. år læres et folkeeventyr læres udenad, men nu med større krav til udførelsen.
Formålet er at øve at mestre fortællekunsten, som praktiseres i Rudolf Steiner-pædagogikken.
Opgaven bedømmes af censor som godkendt/ikke godkendt.

3. år Praktik

På 3. år er der en længere praktikperiode, hvor der udføres en række praktiske og teoretiske opgaver, som har til formål

- praktisk pædagogisk at øve selvstændighed på alle områder i institutionens hverdag
- at give den studerende et overblik over institutionens drift og organisation, samt reflektere herover

For opgavebeskrivelser se 3.1.

V Bedømmelser

Alle obligatoriske opgaver, bortset fra specialet, bedømmes som godkendt eller ikke-godkendt.

Specialet bedømmes efter 7-trinsskalaen. Der gives én bedømmelse for det skriftlige arbejde og den mundtlige fremlæggelse og én for det kunstneriske/håndværksmæssige arbejde.

Desuden anføres en karakter efter den almindelige 7-trinsskala.

Bedømmelsesskala for det skriftlige og mundtlige speciale

- 12 Det skriftlige og mundtlige speciale bedømmes som en præstation udført med en fordybet forståelse, original og gennemgribende forvandling af stoffet i beskrivelse og bearbejdning af pædagogikken og det valgte emne.
- 10 Det skriftlige og mundtlige speciale bedømmes som en præstation udført med en god, selvstændig og gennearbejdet forståelse i beskrivelse og bearbejdning af pædagogikken og det valgte emne.
- 07 Det skriftlige og mundtlige speciale bedømmes som en præstation udført med en god, selvstændig eller gennearbejdet forståelse i beskrivelse og bearbejdning af pædagogikken og det valgte emne.
- 04 Det skriftlige og mundtlige speciale er blevet bedømt som en udmærket præstation udført med en rimelig forståelse og arbejdsindsats, der opfylder kravene til en beskrivelse og bearbejdning af pædagogikken og det valgte emne.
- 02 Det skriftlige og mundtlige speciale er blevet bedømt som en præstation, der opfylder kravene til en beskrivelse og bearbejdning af pædagogikken og det valgte emne.
- 00 Det skriftlige og mundtlige speciale er blevet bedømt som en præstation, der ikke opfylder kravene til en beskrivelse og bearbejdning af det valgte emne og som derfor ikke umiddelbart kan godkendes.
- 03 Det skriftlige og mundtlige speciale er blevet bedømt som en præstation, der ikke opfylder kravene til en beskrivelse og bearbejdning af det valgte emne og som derfor ikke kan godkendes.

Bedømmelsesskala for det kunstneriske/håndværksmæssige speciale

- 12 Det kunstneriske speciale bedømmes som en præstation udført med stor selvstændighed, god kunstnerisk fornemmelse og fordybelse samt ihærdighed og omhu i den håndværksmæssige og kunstneriske bearbejdelse.
- 10 Det kunstneriske speciale bedømmes som en præstation udført med kunstnerisk fornemmelse og fordybelse samt god arbejdsindsats i den håndværksmæssige og kunstneriske bearbejdelse.
- 07 Det kunstneriske speciale bedømmes som en præstation udført med fordybelse samt god arbejdsindsats i den håndværksmæssige og kunstneriske bearbejdelse.
- 04 Det kunstneriske speciale bedømmes som en udmærket præstation udført med en rimelig arbejdsindsats i den håndværksmæssige og kunstneriske bearbejdelse.
- 02 Det kunstneriske speciale bedømmes som en præstation, der opfylder kravene til den håndværksmæssige og kunstneriske bearbejdelse.
- 00 Det kunstneriske speciale bedømmes som en præstation, der ikke opfylder de givne krav til den håndværksmæssige og kunstneriske bearbejdelse, og som derfor ikke umiddelbart kan godkendes.
- 03 Det kunstneriske speciale bedømmes som en præstation, der ikke opfylder de givne krav til håndværksmæssig og kunstnerisk bearbejdelse og som derfor ikke kan godkendes.

VI Minimumsomfang for adgang til afsluttende prøve

Et år godkendes når:

- Undervisningen er fulgt tilfredsstillende
- Det vurderes at den studerende har udviklet tilstrækkelige sociale kompetencer og pædagogiske evner
- Årets obligatoriske opgaver er løst
- Praktikperioderne er godkendte
- Undervisningsafgiften er betalt

Diplom udstedes når:

- Alle 3 studieår og specialet er godkendt

VII Studieaktivitet - studieegnethed

Den daglige undervisningstid er 8.15 – 14.00. Deltagelse er obligatorisk. Forsømmes på hele året mere end 20 % eller er studieaktiviteten eller studieegnetheden på anden måde ikke tilfredsstillende, må året eller dele af året gøres om.

Første år er et prøveår, hvor den studerendes pædagogiske og uddannelsesmæssige evner vurderes.

I praktikperioderne vil mødetiden som regel være anderledes.

Pratikperioden godkendes, når opgaverne er godkendte, der ikke er forsømt mere end 20 % og de nødvendige pædagogiske evner er til stede.

VIII Mulighed for deltagelse i internationale aktiviteter

Deltagelse i internationale aktiviteter aftales individuelt fra gang til gang.

IX Tilbud om rådgivning og vejledning for den studerende

Der afholdes obligatoriske individuelle vejlednings- og evaluerings-samtaler med de studerende på 1. og 2. år. Desuden kan de studerende altid henvende sig til SU-vejlederen samt efter behov få en samtale med et medlem af lærerkollegiet. Der er skemalagte samtalelektioner hver uge, hvor rådgivning og vejledning finder sted.

X Merit

Der er ingen faste merit-regler. Hvis en studerende ønsker merit for tidligere studier og/eller pædagogisk erhvervserfaring, skal der indleveres en konkret ansøgning til seminariets ledelse.

XI Mulighed for dispensationer

Der er ingen faste dispensationsmuligheder. Der kan ansøges konkret til seminariets ledelse.

XII Klagemuligheder

Der kan klages til seminariets ledelse.

XIII Ledelse

Seminariets ledelse udgøres af lærerkollegiet med seks medarbejdere, hvoraf de fem er faste undervisere og én primært er administrerende. Underviserne tager sig tillige af administrative opgaver.

Lærerkollegiet består af:

Susanne Juhl-Nielsen underviser i pædagogik og metodik.

Ansvarlig for 1. år og optagelse af nye studerende.

Tine Barfod underviser i antroposofi og malning.

Elisabeth Halkier-Nielsen underviser i eurytmi mm.

Ansvarlig for 3. år, desuden for økonomi, skemalægning og kontakt til myndighederne.

Charlotte Helles underviser i musik, marionet og metodik.

Ansvarlig for 2. år.

XIV Censorer

Bortset fra censorbedømmelser i praktik er alle seminariets censorer eksterne og godkendte af Uddannelses- og Forskningsministeriet.

Censorerne er:

Anette Hauerberg, pædagog, Steiner-lærer og kunstterapeut

Britta Musaeus, pædagog og kunstterapeut

Jette Høffding, pædagog og Steiner-lærer

Keike Møller, Steiner-lærer

Ole Christensen, pædagog og eurytmist

Ståle Skjølberg, sprogformer, eurytmist og Steiner-lærer

XV Gæstelærere

Seminariet har tilknyttet ca. 30 gæstelærere.

Disse har uddannelser som

- pædagog
- lærer
- musiker
- sanger
- læge
- familieterapeut
- farmaceut og ernæringsterapeut
- skulptør
- kunsthåndværker
- eurytmist
- sprogformer
- landmand
- præst
- førstehjælpsinstruktør
- sygeplejerske
- jurist

XVI Økonomi

Uddannelsen modtager ikke offentlig støtte, men er godkendt af Uddannelses- og Forskningsministeriet, således at de studerende kan modtage statens uddannelsesstøtte.

Uddannelsen finansieres af de studerendes betaling af undervisningsafgift.